

*Boschwijk
de buitenplaats van
Rijnvis Feith*

Annèt Bootsma-
van Hulten en
Wim Huijsmans

Groeten uit Zwolle

Uitgave - La Ribbe & Voorhoeve - Zwolle, No. 2488

Ambachtsschool - Zwolle.

*heel veel groeten
van Minet.*

Ambachtsschool - Zwolle
Poststempels Zwolle - Amsterdam - 's-Graven-
hage 4 maart 1907

'heel veel groeten van Minet'

Deze prentbriefkaart met prachtige afbeelding van de (oude) ambachtsschool aan de Menno van Coehoornsingel siert de binnenkant van het tijdschrift omdat ze precies honderd jaar geleden verstuurd is. Aan de poststempels is te zien dat de kaart 's ochtends tussen 11-12 uur in Zwolle gestempeld is, 's middags tussen 4-5 in Amsterdam aankwam en 's avonds tussen 8-9 in Den Haag, waar ze de volgende dag bezorgd zal zijn. Voorwaar geen geringe prestatie van tante Pos. En dat voor één cent!

De Ansichtkaart toont het gebouw in zijn oorspronkelijke staat, zonder latere aan- of opbouw. Het werd gebouwd op de Tanerij, een van de vroegere bolwerken. Voor een mooi plaatje is de fotograaf gaan staan op de brug - de Stenen pijp - over de stadsgracht tussen Diezerpoortenplas en Diezerkade. Het pand werd in 1898 gebouwd als praktische ambachtsschool naar een ontwerp van stadsarchitect J.L. van Essen. De school werd in de loop van de jaren twintig te klein. In 1934 verrees een nieuwe ambachtsschool op de hoek van de Hortensiastraat en Mimosastraat. Het pand werd daarna in gebruik genomen door de Rijksdienst IJsselmeerpolders. Daaraan dankt het gebouw nog steeds zijn naam: Flevogebouw. Vervolgens was de dienst Openbare Werken van de gemeente er in gehuisvest, die het pand in 2000 verliet en zijn intrek nam in het nieuwe Stadskantoor. Aan het eind van dit jaar vestigt Nibourg Interieurs zich in het Flevogebouw. Leerde je hier anno 1907 hoe je moest timmeren en metselen, een eeuw later vind je er het life style wonen. Tijden veranderen!

(Collectie HCO)

Redactioneel

*'Het menselijk geslacht valt als de blaadren af:
Wij worden en vergaan, - de wieg grenst aan het graf. -*

Daartusschen speelt een droom een treurspel met het harte;

De smart wijkt voor de vreugd, de vreugd weer voor de smarte;

De koning klimt ten troon, de slaaf buigt voor hem neer;

De dood blaast op het spel, - en beiden zijn niet meer'

Zo dichte Rhijnvis Feith in zijn *Kortheid des Levens*. In zijn artikel over het landgoed Boschwijk laat Heimerick Tromp zien dat niet alles van het menselijk streven met de dood oplost. Nu, in 2007, is op Boschwijk nog steeds de geest van Feith nadrukkelijk aanwezig.

Het artikel krijgt nog een extra dimensie door de afbeeldingen in kleur, een noviteit in ons tijdschrift, mogelijk gemaakt dankzij Bert Kiekebelt, de huidige eigenaar van Boschwijk.

Maar deze aflevering biedt nog meer: Willem van der Veen laat het muzikale optreden van voormalige neger-slaven in de Grote Kerk van Zwolle herleven. De dames Leussink en Pruijm schrijven over de zeventiende-eeuwse lutherse dominee Breckeling. Deze zou zijn dienstmaagd uit de kleren hebben gepraat met mooie maar loze belofte over een huwelijk. Zij liet het er niet bij zitten. Met een ingezonden brief neemt de redactie van het *Zwols Historisch Tijdschrift* stelling in de controverse over de figuur van Henry II Fix, momenteel het middelpunt van een tentoonstelling in het Historisch Centrum Overijssel. Tot slot zijn in dit nummer opgenomen de jaarstukken van onze vereniging met de uitnodiging aan de leden de jaarvergadering op dinsdag 24 april 2007 om 20.00 uur in het Stedelijk Museum Zwolle te komen bijwonen.

Inhoud

Groeten uit Zwolle

Annèt Bootsma - van Hulten
en Wim Huijsmans 2

Boschwijk: de buitenplaats

van Rhijnvis Feith Heimerick Tromp 4

Vrijgelaten neger-slaven

zongen 130 jaar geleden in Zwolle
Willem van der Veen 24

*...op zijn knyen voor haar sittende en
haar blote lichaam beschouwende...*

Huwelijksbeloften en de val
van een dominee Riet Leussink
en Jennie Pruijm 28

De Feiten over Fix

Ingezonden brief van Ido D. Fix 32

Boekbespreking

35

Mededelingen

37

Convocatie

Aan de leden van de Zwolse Historische
Vereniging - Jaarvergadering 2007 39

Auteurs

42

Omslag: Boschwijk, voorjaar 2007. (Foto Aart Everaarts)

Boschwijk: de buitenplaats van Rhijnvis Feith

‘Wat is dit kort, dit nietig leven?

Een Droom, uit vreugd en smart geweven,

Een spel van schimmen aan den wand!

Rhijnvis Feith, ode *Aan Boschwijk*

Heimerick Tromp

Boschwijk,

voorjaar 2007.

(Foto Aart Everaarts)

In 2003 vierde Zwolle de 250-ste geboortedag van een van haar beroemdste zonen: de dichter, literator en regent Rhijnvis Feith (1753-1824). In dat jaar kreeg ook Feith's geliefde buitenplaats Boschwijk, gelegen ten zuidoosten van Zwolle in de buurtschap Zalné, enige aandacht.¹ Hoewel Boschwijk historische wortels heeft die tot in de late middeleeuwen teruggaan, is de huidige

buitenplaats toch vooral de schepping van Rhijnvis Feith zelf. Want enige jaren geleden is na gedegen onderzoek gebleken, dat de aanleg van de buitenplaats nog in grote lijnen bewaard is gebleven zoals zij in de periode 1784-1824 door de dichter is gecreëerd; soms samen met zijn tuinbaas, soms met de hulp van een tuinarchitect.

Bij het ophalen van herinneringen en het vieren van een jubileum bleef het in 2003 niet: in dat jaar nam de huidige eigenaar van Boschwijk, de heer A.A. (Bert) Kiekebelt samen met de Stichting tot behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen (PHB) het initiatief om het kwetsbare, gedeeltelijk overwoekerde park in zijn oude glorie te herstellen. Enerzijds aan de hand van de geschiedenis en anderzijds geleid door de ontwikkelingen van de afgelopen twee eeuwen heeft de Stichting PHB in samenwerking met Landschapsarchitectenbureau Noordpeil te Sneek een herstelplan opgesteld, dat in enkele fasen van het park weer het Zwolse Arcadia zal maken dat Feith in zijn ode *Aan Boschwijk* bezong. Een mooier monument kon deze diepromantische dichter zich nauwelijks dromen...

Voorgeschiedenis tot 1781

De buitenplaats Boschwijk is in de zeventiende eeuw ontstaan uit een laatmiddeleeuws complex met als centrum een hofstede temidden van een min of meer aaneengesloten bezit aan omringend bos, bouw- en weiland. Een echte buitenplaats is Boschwijk pas in de achttiende eeuw geworden. Hopman Egbert Ridder kocht in 1716 het goed Ten Busch en breidde dat een jaar later uit met het nabijgelegen Alphersgoed. Weliswaar werden de goederen later verdeeld onder de gebroeders Berend Hendrik en Egbert Spaar, die respectievelijk Alphersgoed en Boschwijk kregen, maar zij bleven een gezamenlijk beheer voeren.

Uit de eerste omschrijvingen krijgen wij de indruk dat het hoofdzakelijk om een agrarisch complex ging, gebruikt door verschillende pachters of 'meyerluden'. In de loop van de achttiende eeuw is die situatie aanzienlijk veranderd. In 1781 was er voor het eerst sprake van een echte buitenplaats toen bij de verdeling van de goederen uit de erfenis van Egbert Spaar aan Rhijnvis Feith 'Des overledens buitenplaats, genaamd Boswijk, met alles wat daar bij en aangelegen en door de overledene in de boerschap Salne bezeten is geweest' werd toebedeeld. Deze omvorming van agrarisch complex tot buitenplaats moet geheel het werk van Ridder en de gebroeders Spaar geweest zijn.

De oudste kaarten waarop de aanleg van Boschwijk staat afgebeeld, zijn die van de Hottinger Atlas uit circa 1780.² Hierop staat de geometrische aanleg, zoals die in die tijd moet hebben bestaan, in grote lijnen aangegeven. In hoeverre de situatie op Hottinger kaarten correct is weergegeven, is niet altijd duidelijk. Gezien de grootschaligheid van de tekeningen kunnen we wel aannemen, dat de afgebeelde situatie in hoofdlijnen overeenkomt met de werkelijkheid, maar in details zal afwijken. Op de kaarten beslaat de buitenplaats een langwerpig gebied, dat zich uitstrekt aan beide zijden van de huidige Heinoseweg. Dit terrein heeft gedeeltelijk een open en gedeeltelijk een gesloten, bosachtig karakter. De eerste kaart geeft een mooie indruk van de omgeving van Boschwijk. Op de tweede kaart wordt het deel van de buitenplaats waarin de kern ligt begrensd en geleed door rechte lanen. Vanaf de weg voert een korte oprijlaan naar het huis; een kleine aanleg in geometrische stijl met kruispaden en in het midden een rotonde of ronde vijver is direct voor het huis gerealiseerd. Achter het huis zien we een grote vijver. Deze hele aanleg, zowel voor als achter het huis is omgeven door rechte lanen. Het huis is getekend als een rechthoekig blokvormig gebouw; het heeft nog niet de beide vleugels. Wanneer het huis gebouwd is weten we niet, maar het is niet onmogelijk dat dit omstreeks 1770 is gebeurd.³

1781: Rhijnvis Feith op Boschwijk

Zoals boven al opgemerkt erfde Rhijnvis Feith in 1781 dit 'huis of spijker en hof' van Egbert Spaar,

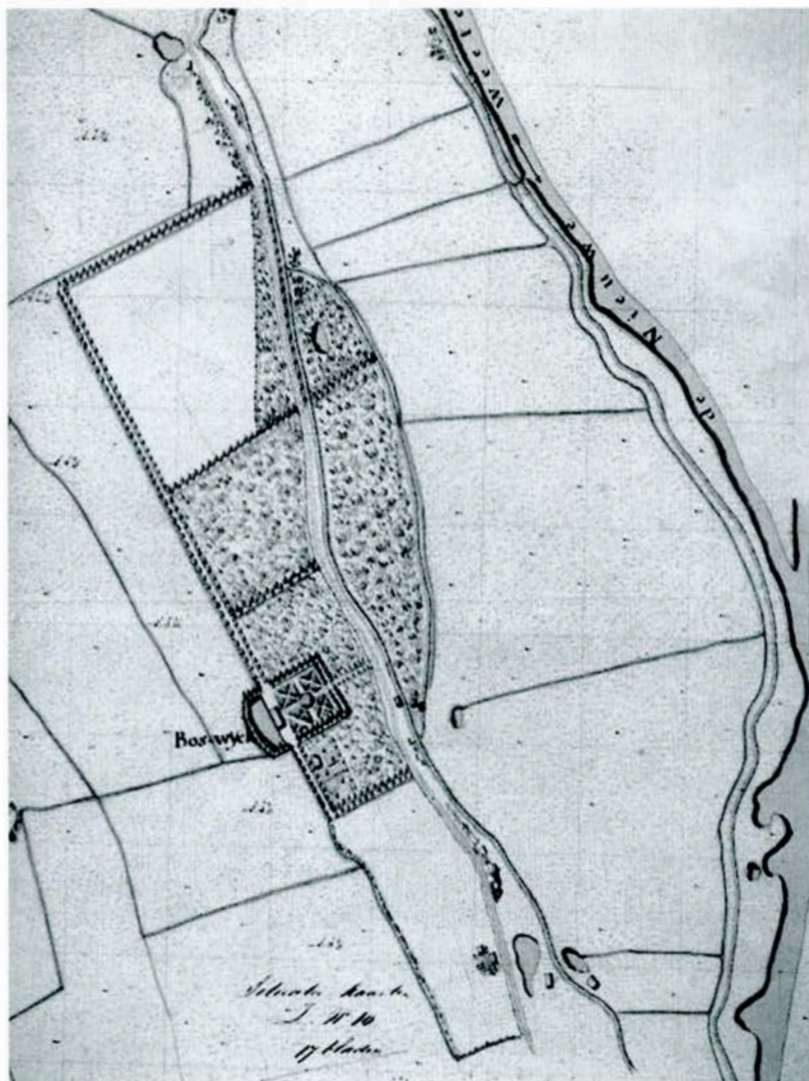

een neef van zijn moeder. Hoewel Feith in 1780 burgemeester was geworden van Zwolle, woonde hij volgens het *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* (1852-1878) van A.J. van der Aa: 'echter meestal op zijn geliefd buitengoed Boschwijk, waar hij zich met de letteroefeningen en inzonderheid met de dichtkunst bezighield'. Feith liet het eenvoudige achttiende-eeuwse huis vergroten om onderdak te kunnen bieden aan zijn talrijke kinderschare (negen in getal), waarmee hij na zijn huwelijk met Ockje Groeneveld in 1772 gezegend werd.⁴

Zijn liefde voor het buitenleven, en dan in het bijzonder voor Boschwijk, zou bijna spreekwoordelijk worden. Hieraan heeft waarschijnlijk bijgedragen dat Feith in zijn jeugd zelden of nooit 'buiten' kwam. Want hoewel ook zijn voorgelacht in de landprovincies belangrijke functies bekleedde, hield men er geen zomerverblijf op na.

Zelf schreef Feith in 1809 aan mr. Jeronimo de Vries, eerste stadsklerk ter Secretarie van Amsterdam en amateur-literator: 'Ja, ik merk het ook als een groot voorregt aan, dat ik den Zomer op het

Kaart uit de Hottinger Atlas omstreeks 1786, vermoedelijk gekarteerd door Wollant. De buitenplaats beslaat een langwerpig gebied, dat zich uitstrekt aan beide zijden van de huidige Heinoseweg. De kaart geeft een mooie indruk van de directe omgeving van de buitenplaats. Zie ook de volgende kaart. (Collectie HCO)

Kaart uit de Hottinger Atlas omstreeks 1778, vermoedelijk gekarteerd door Van Hooff. De buitenplaats beslaat een langwerpig gebied, dat zich uitstrekt aan beide zijden van de huidige Heinoeseweg. De afgebeelde situatie zal in hoofdlijnen zijn overeengekomen met de werkelijkheid, maar in details afwijken. Zie ook de vorige kaart. Het deel waarin de kern van de buitenplaats ligt wordt op deze kaart begrens en geleed door rechte lanen. Vanaf de weg voert een korte oprijlaan naar het huis; een kleine aanleg in geometrische stijl met kruispaden en in het midden een rotonde of ronde vijver is direct voor het huis gerealiseerd. Achter het huis zien we een grote vijver. Deze hele aanleg, zowel voor als achter het huis is omgeven door rechte lanen. Het huis is getekend als een rechthoekig blokvormig gebouw; het heeft nog niet de beide vleugels. (Het Nationaal Archief, Den Haag, Atlas Hottinger, Z, blad nr. 10)

land kan doorbrengen. Intusschen was dit in mijn jeugd mijn voorregt ook niet en juist hierdoor is het mij naderhand te dierbaarder geworden. Hoe hartelijk wensch ik mijn vriend! dat dit ook Uw lot nog eens worde!⁵

Het landleven leerde hij zeker goed kennen in en na zijn studentenjaren in Leiden. Daar verbleef hij regelmatig bij het echtpaar Van Winter-Van Merken op hun buitenplaats Bijdorp aan de Rijn. Hij hield met hen contact, want er zijn van hem brieven aan dit echtpaar bekend uit 1784 en 1786.⁶

In 1788, middenin de patriottische woelingen, zat Feith in zak en as; hij schreef toen aan de nog jonge Antoni Staring die Feith om advies vroeg bij zijn eerste schreden op het literaire pad: 'Maar - ik ben niet meer die ik was. Voor alles verloren slyte ik mijne treurige dagen op myn Boswyk af en sederd dat bij de laatste omwenteling den slagboom voor alle godloosheid en onmenschykheid, zo als de middeneeuwen er nimmer door besmet zijn geworden, geopend wierd, heb ik niets meer aan mijne liefhebberij of in 't geheel aan de Studie kunnen doen.'⁷

In de eerste twee decennia waarin Feith Boschwijk bezat, moet hij al veel aan de park- en tuinaanleg gedaan hebben. Wij weten niet precies, waaruit de veranderingen bestonden. Dat zij te maken hadden met een eerste aanleg in landschapstijl, ligt voor de hand.

In die tijd beschikte hij ook al over een uitstekende tuinman, zoals blijkt uit een brief van zijn goede vriendin Gravin von Wartensleben, geboren van Hogendorp, die op de buitenplaats Boxbergen bij Olst woonde. Zij schreef aan het begin van het seizoen, op 19 april 1799, waarschijnlijk aan Feith's dochter Ockje: '[...] en ik hoop dat hij zo nu en dan naar Boswyck zal kunnen gaan en al zijn zorgen in de stad achter zal kunnen laten. Tevens hoop ik, dat U het huis en de tuin in een betere toestand zult vinden dan ze hier zijn! [...] Maar Uw kundige tuinman zal U dit jaar zeker dubbel en dwars van nutte zijn, nu de groenten (?) zo laat zijn.'⁸

Dit is overigens een van de zeldzame momenten dat we in deze periode iets over Boschwijk horen: uit Feith's brieven, die dikwijls vanuit

*Boschwijk gezien vanuit een luchtballon.
(Collectie Kiekebelt)*

De huidige theekoepel, links tegenover het huis. De koepel is soortgelijk aan de koepel die oorspronkelijk elders op het terrein heeft gestaan en waar Feith graag vertoefde. (Collectie Kiekebelt)

Boschwijk geschreven zijn, blijkt namelijk bijna nooit iets concreets met betrekking tot de aanleg van de buitenplaats. Anders dan men zou verwachten beperkte de dichter zich tot algemene opmerkingen over zijn behoefte aan de landelijke rust die hij op Boschwijk hoopte te vinden of over het gezellige familieleven op de buitenplaats. Een directe aanwijzing voor door hem aangebrachte veranderingen zoekt men tevergeefs.

De geneugten van het landleven werden echter wel breed uitgemeten. Zo schreef hij in 1787 aan Staring dat in die tijd - op last van zijn arts - paardrijden zijn favoriete bezigheid was, wat niet altijd goed afliep: over het algemeen was hij al blij, als hij er zonder kleerscheuren afkwam, want 'De laatste maal zaten wij gemeenschappelijk in een sloot-! Enige cavalerske geest had hij toch wel mogen krijgen van 'de oude Ridders mijne vrienden', die Feith juist in die tijd, zoals Sir Walter Scott in Groot-Brittanië 'bij ons in vogue (heeft) trachten te brengen'. 'O Vriend', zo besloot hij deze brief, 'zo gij mij een half uur zaagt, en dépit de moi-même, zaagt galopperen, zoudt gij overtuigd zijn

hoe archi-ondankbaar die goede Heeren zijn. Nu bid voor mij!' Op 8 augustus 1788 schreef hij aan H.J. de Loë dat hij deze roerige tijden met een

De in 1998 in ere herstelde vijver voor het huis, met daarachter een monumentale magnolia. (Collectie Kiekbelt)

onbevlekt geweten wilde doorbrengen en iedere illusie om te werken aan 'eene Zedenverbetering' van zich heeft afgezet: 'Ik heb dus de partij gekozen om stil en afgezonderd, zo veel mij doenlijk is op het land te leven, zonder mij met iets hoognaamd meer te bemoeien.'

Dit bleef jarenlang de grondtoon van zijn levenshouding, want in 1801 verzuchtte hij nog: 'Alle lust gaat uit mij weg en had ik myn Boswyk niet, vertrooste mij daamenigmaal de stille, effene harmonische natuur niet van het rumoer en de disharmonie van mensen en gebeurtenissen, geloofde ik niet van harten dat, bij slot van rekening, oneindige Wysheid en Goedheid de wereld regeert; myn zwak gestel zou lang van droefgeestigheid bezwaken zijn.'

Op het land voelde Feith zich dichter bij God: 'Voor een gevoelig hart heeft het Land toch iets daar de stad arm by wordt! Ook verbeelde ik mij altyd op het veld een stukje nader aan den hemel te zijn!'. Hierbij was het wel van belang, dat het de eerste dagen wanneer hij op Boschwijk voor het seizoen zijn intrek nam, een beetje mooi weer was, want anders kreeg de natuur iets van het 'onheimelijke', het onherbergzame, dat ook soms in zijn werk opdook: 'Hoe veel ik van 't buiten leven ook houde is het mij toch altyd recht onaangenaam,

wanneer ik de eerste dagen, dat ik er kom, slegt weër en vooral koude er aantref. Komt dit naderhand, dan troost ik mij er mede, maar in 't begin heb ik gaarn Voorjaarsweër.'

Het belangrijkste resultaat van die eerste twee decennia zal dus alleen van praktische aard geweest zijn: geen plannen, ontwerpen of nauwkeurige terreinbeschrijvingen zijn bewaard gebleven. Literair heeft Feith ons echter wel een uitvoerige beschrijving van de buitenplaats nagelaten en wel in de vorm van een gedicht waartoe deze eerste fase hem heeft geïnspireerd: zijn ode *Aan Boschwijk* uit circa 1799. Hier gaan wij zo verder op in, maar eerst iets over de natuurbeschrijvingen bij Feith.

Feith's natuurbeschrijvingen

Natuurbeschrijvingen nemen in het werk van Feith een belangrijke plaats in. Terwijl veel elementen in zijn letterkundig werk tegenwoordig als gekunsteld en sentimenteel beschouwd worden - een indruk, die soms ook geldt voor die eerste fase van de landschapsstijl - blijkt uit deze vergelijking juist hoe levensecht deze 'rangschikking van de natuur' voor Feith en zijn tijdgenoten was. En dat dit natuurgevoel, verweven met de andere romantische aspecten van zijn werk, nog lange tijd 'in vogue' bleven, mag blijken uit het feit dat Boschwijk na zijn dood in 1824 lange tijd een waar bedevaartsoord was, ondanks de felle kritiek die de dichter later kreeg en die pas in 1913 door Kloos weer enigszins gerelativeerd werd.

In *Julia* (1783), een 'wellustig, droefgeestig' verhaal waarin de geliefde van de ik-persoon Eduard voortijdig sterft en we Feith leren kennen als een van de eerste Nederlandse schrijvers die een diepe emotie durven te verwoorden, vindt de eerste ontmoeting plaats op een zomerse avond, in Eduards 'begunstigde wandelplaats'. 'Deze was een uitgebreid dennenbos, waar een eeuwig duister in heerste, omgeven door al het ontzaglijke der afgezonderdste eenzaamheid. Ontelbare beekjes van levendig water slingerden overall langs de kunsteloze paden heen. Door een zacht briesje voortgestuwd, rolden ze hun golfjes langs bloemrijke oevers, die de welriekendste kruiden voortbrachten. Talloze leliën van dalen die de natuur hier

alom ontluiken deed, vermengden er haar lieflijke uitwasemingen mee. In 't diepste van 't woud was een grote kom, wier midden de enigste verlichte plek van dit gehele bos was. Voorlang had hier mijn hand een gemakkelijke rustplaats van zoden gemaakt, en het was altijd daar dat ik mij aan mijn liefste bespiegelingen overgaf. [...] Dan bepeinsde, gevoelde ik de grootheid van de mens; ik zag ze, ik smaakte ze in mijn eigen onsterfelijkheid. Hier vierde ik de nagedachtenis mijner overleden vrienden; verkwikkelijke tranen ontsprongen aan mijn ogen. Verloren in een wellustige droefgeestigheid, overviel mij de nacht; de Maan verlichtte bij vakken het bos en mijn verbeelding vertoonde mij hun schimmen, om mij heen zwevende; ik sprak met hun; mijn hart ontlastte zich van al zijn geheimen in hun schoot. [...] Mijn gemoed verwijdde zich; enkel gevoel, zuiver, heilig gevoel, wierp ik mij op de stille grond neer. De bank van zoden ondersteunde mijn betraande handen. Het bos werd mij tot een tempel; in ieder stofje zag ik mijn verheven weldoener; alles werd God!'

Het laatste hoofdstukje van *Julia* is geheel gewijd aan de maan, de 'Heilige, kuise vriendin van mijn hart, bezielster van mijn edelste wellust.' Meer dan de zon was het juist de maan die aanleiding gaf tot talrijke gevoelvolle overpeinzingen en die hij als 'Vriendin der treurigen', medelijdend en aandoenlijk in het slot van *Julia* uitvoerig bezingt. In het hele natuurbeeld, waarvan de landschapsstijl een afspiegeling wilde zijn, zou de maan een belangrijke rol spelen en het is dan ook geen toeval, dat tijdgenoot Van Spaen, die evenals Feith een van de vroegste parken in landschapsstijl aanlegde, zichzelf onder de zinspreuk 'Et in Arcadia Ego' in het maanlicht liet afbeelden op een bankje aan de grote vijver van zijn buitenplaats Biljoen.

Ook in *Ferdinand en Constantia* (1785) komen verschillende natuurbeschrijvingen voor die het stemmingsgehalte van Feith's werk, tot en met de doodssymboliek toe, sterk bepalen: 'Gistermorgen had ik een wandeling, met de Lente van Kleist in mijn hand, door het donkerste van het Dennenwoud gedaan. Mijn hart was door het lezen van die natuurlijke en gevoelige dichter, zowel als door het statelijke en afgezonderde der plaats,

geheel vertederd geworden. Ik besproeide de gladdede grond met mijn tranen.' [...] 'De herinnering hoe ik menigwerf met Constantia in de dagen mijner blijdschap, aan de oever van een slingerend beekje of op een rustplaats van geurende zoden gezeten, juist diezelfde dichter gelezen had, overviel mij met duldeloos geweld. Nu maakte zijn schilderachtige beschrijvingen mij akelig. De schoonste landstreken, daar hij mijn verbeelding

Boschwijk weerspiegeld in de vijver van het park, 2004. (Foto auteur)

Rhijnvis Feith, 1753-1824. Olieverf uit 1819 door Willem Barteld van der Kooi.

(Foto Iconografisch Bureau)

in rondvoerde, schenen mij zovele valleien van doodsbeenderen te zijn. Constantia bezielde ze niet, en zonder haar was de natuur zelve mij een levenloze woestenijs.

Wanneer wij Feith's geladen natuurbeschrijvingen leggen naast de praktische toepassing van dit natuurbeeld in de tuin- en parkaanleg uit die tijd, krijgen we een inzicht in de ideeën- en gevoelswereld die aan de revolutie in de tuinkunst in de tweede helft van de achttiende eeuw ten grondslag ligt. Emotie tegenover de logische gedachte en de exacte berekening volgens de 'kunsteloze'(!) geometrie, persoonlijke ervaring van Gods schepping

tegenover de uitdrukking van universele, dikwijls klassieke architectuurprincipes die de schoonheid bepalen. Wat dat betreft is Boschwijk een van de weinige buitenplaatsen uit de tijd van de vroege landschapsstijl, waarbij een dergelijke vergelijking mogelijk is. Dit geeft de buitenplaats een bijzondere dimensie.

Toen Van der Aa in 1844 Boschwijk beschreef, zei hij onder andere dat de buitenplaats 'is beroemd geworden door de verzen van den uitmuntenden dichter Mr. Rhijnvis Feith, die een groot gedeelte zijns levens op dit buitengoed doorbragt, hetwelk door fraaije wandelingen, meest van 's dichters eigen aanleg (cursief HT), door uitgestrekte bosschen en voortreffelijke weilanden, een der voornaamste buitengoederen van Overijssel is.' Ook in zijn ode *Aan Boschwijk* geeft Feith duidelijk aan, dat hij de schepper van de buitenplaats is geweest.

Feith's ode Aan Boschwijk

De ode bestaat uit vierendertig verzen of strofen van zes regels en is aan een aantal aspecten van de buitenplaats gewijd die in verschillende betekenissen tot uiting komen. De algemene opbouw van de ode, waarin we als het ware een tocht van het aardse, het fysische, naar het metafysische doormaken, is als volgt. In de eerste zes verzen beschrijft Feith Boschwijk als 'troost en wellust' van zijn leven en als 'wijkplaats in de smart'. Van strofe 7 tot en met strofe 15 laat de dichter de verschillende perioden van het etmaal met hun specifieke kwaliteiten van de revue passeren: hoe zich in 't lieflijk uchtendrood' de vrede van de Schepping aan de dichter mededeelt en zijn ziel dan op de drempel, 'Natuur! van uw' verheven Tempel, En knielt daar voor uw' Schepper neer!' Daarna beschrijft hij de 'heete middagstralen', die hem tot 'een' kleiner kring bepalen,' en hem tot 'een koele rustplaats trekt,' waarna hij het parkje als een 'Eden' beschrijft, bevolkt door zijn duifjes en 'de goudvisch' en met zijn 'vreemde plantgewaschen', tot tenslotte 't maanlicht op de weide zijn' zachten toverglans verspreidde.' Al deze momenten van de dag leiden tot bespiegelingen, waarin God hem in de natuur naderbij komt, om in de volgende verzen te concluderen:

'Wat is dit kort, dit nietig leven?

Een Droom, uit vreugd en smart geweven,

Een spel van schimmen aan den wand!'

Vervolgens keert de dichter weer terug naar Boschwijk als plaats waar hij zijn 'zoetsten droom' heeft gedroomd, waar hij in de kring van zijn edele vrienden 'zoo vaak een lied mogt zingen Aan d' avond van een 'zwoelendag!'

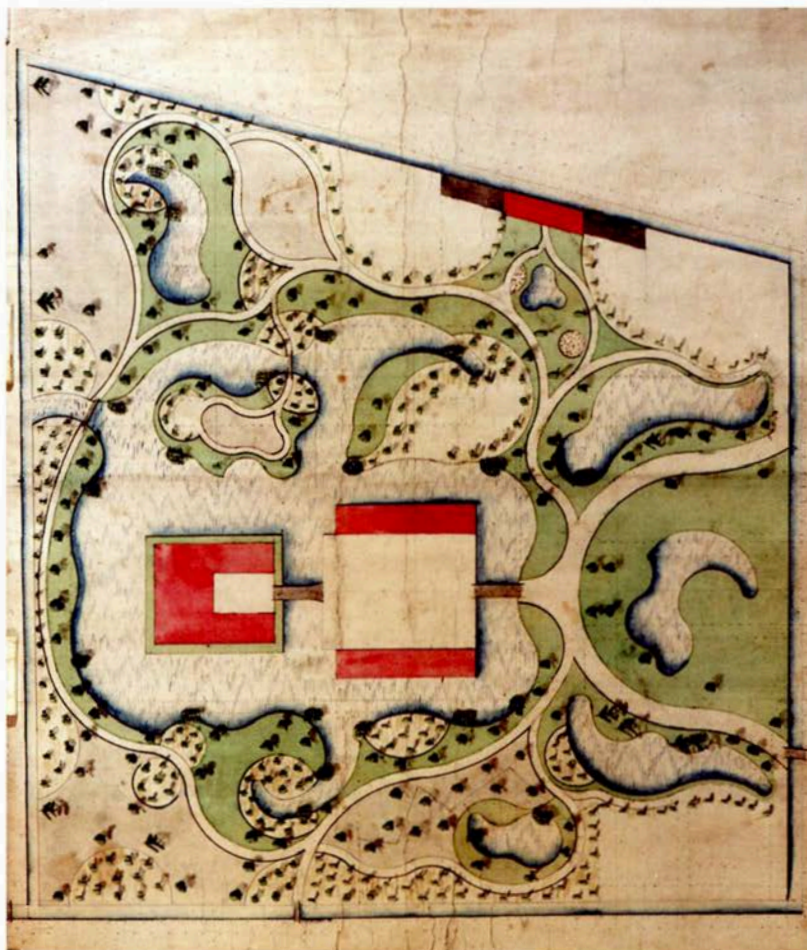
Daarna volgt een meer concrete beschrijving van verschillende elementen op Boschwijk.

De laatste strofen (26-34) zijn gewijd aan gedachten over het leven na de dood, aan de dierbaren, die daarin zijn voorgegaan, terwijl hun gesprekken nog 'zielverheffend in het rond' zweven en over het eigen doodsverlangen van de dichter. Wanneer dan na lange jaren een vreemde Boschwijk bezoekt en de dichter, de schepper van dit paradijs, gedenkt, moge hij dan, zo besluit Feith, hiervoor beloond worden. Tot zover de ode als drager van Feith's filosofische gedachten over leven, dood en vergankelijkheid.

Maar we kunnen dit gedicht ook nog anders lezen en er een meer concrete betekenislaag met betrekking tot het aardse, reële Boschwijk aan verbinden, waardoor als het ware een tweeluik ontstaat. In de ode, die de enige bekende uitgebreide beschrijving van de buitenplaats in Feith's tijd bevat, vinden we verschillende verwijzingen naar de inrichting en opbouw van de buitenplaats, die 'troost en wellust' van zijn leven en 'verheven Tempel van de natuur'.

Allereerst vermeldt Feith de 'stille, kalme, dierbre dreven'. Voorts noemt hij allerlei onderdelen van de buitenplaats: een zachtbewogen vliet, een zodenbank, de velden, een 'dwalend beekje' terwijl het oog waart langs 'berg en dalen'. Wat de beplanting betreft lezen we over de dennen, de jonge bomen of telgen, 'bloem en heester' en 't breede lindenloof'.

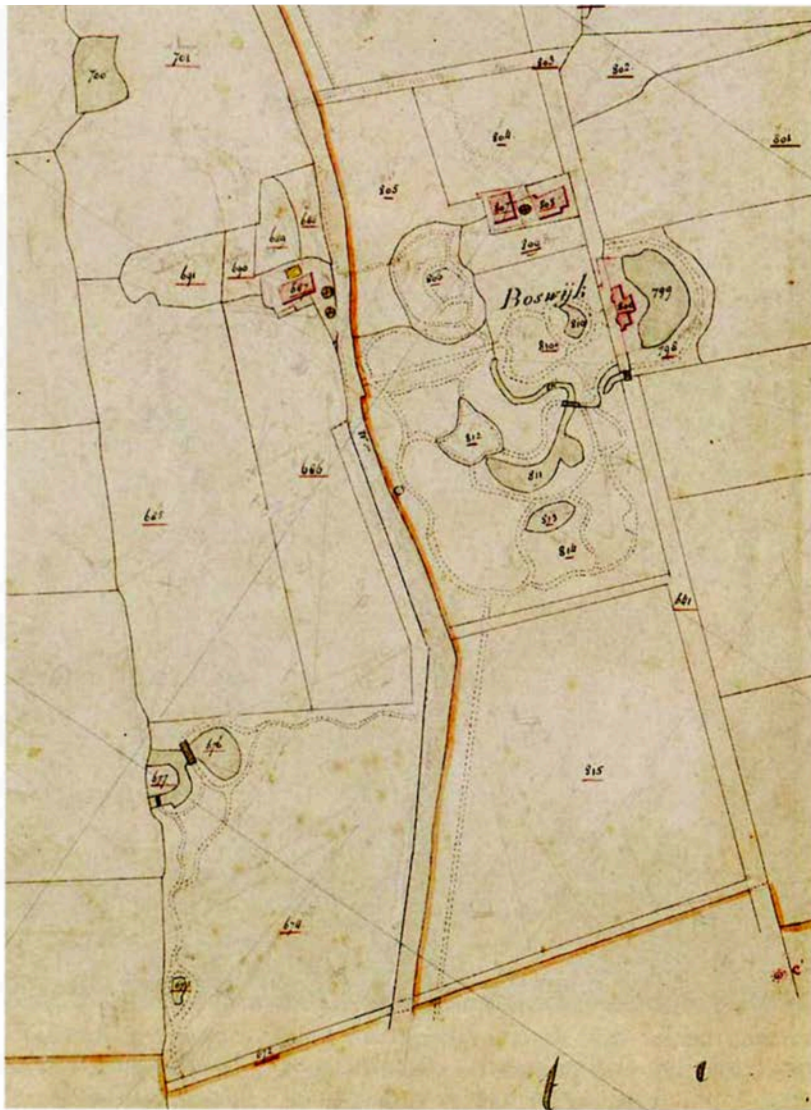
Met betrekking tot de bloemen en planten spreekt hij over het alom strooien van de 'rozenblaën', een 'bloezemknop', 'zoo rijk en schoon 't gebloemte', 'vreemde plantgewassen'. Onder die laatste benaming moeten we ongetwijfeld de 'Engelsche, bloemdragende gewassen' rekenen, die juist in deze tijd zo in zwang komen en aan de

buitenplaatsen een zeer afwisselend, gevarieerd karakter geven. Ook de fauna komt aan bod: Boschwijk was onder andere bevolkt met 'mijn duifjes', een 'tortel', een hond en natuurlijk 'de goudvisch'.⁹ In de verzen 22 tot en met 25 vinden we dan Boschwijk zelf beschreven, wanneer de dichter in gedachten nog eens met zijn edele vrienden door de buitenplaats wandelt. Hij noemt hierbij de dennen, de eschgrond, de 'heldere vliet', een koele zodenbank en een 'hutjen', met 'digt kastanjeloof' omgeven.

Een aantal elementen dat wij eerder bij Feith's meer algemene natuurbeschrijvingen tegenkwamen, vinden wij hier eveneens genoemd: het donkere, eenzame dennenbos; de ronde kom, hier door een 'goudvisch' bevolkt; het slingerende

Het ontwerp voor een park bij Huis Almelo door Georg Anton Blum. (Huisarchief Almelo, collectie HCO)

Boschwijk in 1832. Het Kadastraal Minuutplan met vijverpartijen, padenpatroon en de plaats van de gebouwen. (Collectie HCO)

beekje of de zachtbewogen, heldere vliet, met stil geklater; de bloemrijke oevers met stinsflora als lelietjes-van-dalen, nachtviolen en bloemdragende struiken (het 'Engels plantsoen'); verder de koele zodenbank, 'die de godsdienst en liefde gesticht hebben' en dit alles ook op Boschwijk beschenen door de maan. In couplet 25 noemt Rhijnvis Feith tenslotte ook zijn kleine hermitage, het op een heuveltje gelegen hutje, opgetrokken uit klei en omgeven door kastanjeloof, met uitzicht op de heuvels van de Veluwe.

Met de ode *Aan Boschwijk* van Rhijnvis Feith bezitten we een zeldzame literaire bron die op unieke wijze een verbinding legt tussen 'Dichtung und Wahrheit'. Hij geeft, in samenhang met zijn andere werk, een inzicht in het sterk emotionele en in vele opzichten revolutionaire ideeëngoed achter een geheel nieuwe visie op de natuur, die zijn concrete vertaling vond in de tuin- en parkarchitectuur. Van hieruit is het maar één stap naar instandhouding en zorgvuldig beheer van deze specifieke buitenplaats als bakermat van een literaire oeuvere, dat van groot belang is geweest voor de appreciatie en verspreiding van de landschapsstijl en de liefde voor de natuur, zoals wij die nu kennen.

De tweede fase, 1801-1824

Over de periode Rhijnvis Feith ná 1800 is iets meer bekend. Zo moet Boschwijk in 1809 ernstige schade hebben geleden door overstroming. Na een dijkdoorbraak schreef Feith al op 6 mei 1809 dat de hele buurt overstroomd was, 'zoo dat zelfs het water over de vier voeten in mijn huis stond, en ik nu druk bezig ben, met alles te repareren, zoo ver zich dit doen laat, waartoe ik zeker met geen duizend daalders toekom.'¹⁰

Er zijn aanwijzingen voor de veronderstelling, dat de (vroeg) landschapsstijl voor Feith later in zijn leven niet meer zou voldoen als weerspiegeling van de zuivere natuur. Op een bepaald moment, in 1823, niet lang voor zijn dood een jaar later, geeft hij openlijk de voorkeur aan het (ogenschijnlijk) door mensenhand onberoerde landschap buiten het park, zoals de uitgestrekte bossen en landouwen van Overijssel waarin de wandelaar urenlang kon rondzwerven. In zijn *Het ideaal in de Kunst* schrijft hij: 'Het gevolg was, dat men om oorspronkelijkheid te vinden, alles verlaten moest wat naar den eeuwig zelfden regel vervaardigd was, om bij den nacht van een Corregio, in de werken van een Ossian en Shakespear, alle Kunstenaars die hun eigen weg gegaan, en de Ouden niet gekend hebben, zich met een vrije ziel verlustigen. God! hoe vaak was het mij daar, als de Wandelaar, die uit een gekunstelde Engelsche partij, eensklaps in een uitgebreid natuurlijk Bosch treedt, en als 't ware voor 't eerst weer eenen rui-

Twee keer Boschwijk van de achterkant gezien, aan het begin van de twintigste eeuw en rond 2000. De achtergevel is gesierd met de familiewapens van de familie Feith en de familie Oosting. (Collectie HCO en collectie Kiekebelt)

Gezicht op Boschwijk vanuit het park, omstreeks 1830 geschilderd door Louis Rhijnvis Feith, zoon van de dichter. (Particuliere collectie)

men adem haalt. In de eerste bewonderde hij koel de Kunst - in het laatste dacht hij aan geen Kunst, maar hij gevoelde de tegenwoordigheid Gods en aanbad.¹¹

Toch veranderde dat zijn liefde voor Boschwijk en zijn belangstelling voor de tuinarchitectuur niet, want nog in 1821 had hij aan zijn zoon geschreven: 'Blum heeft een allerlieft plekje op Boschwijk aangelegd, dat gy in 't najaar zien zult. Mijn Dennenboschje was dood gegaan en dat heeft hij weer in order gemaakt. Nu zie ik de dennen wel nooit weer half groot, maar hij heeft zoveel engelsch plantsoen en bloemdragende bomen erin gebracht, dat ik er nog iets van zien en genieten kan...'¹²

Voor ons is van belang dat de in Zwolle woonachtige Georg Anton Blum of Blom, zoals hij ook wel genoemd werd, in die tijd met name in Overijssel maar ook in Groningen verscheidene parken in landschapsstijl heeft aangelegd. Van deze tot voor kort onbekende tuinarchitect zijn enkele ontwerpen bewaard gebleven. Bestudering van de plannen die hij maakte voor de parken van de Fraeylemaborg in Slochteren, De Gunne bij Heino en Huis Almelo zijn dan ook belangrijk geweest voor het toetsen van de ideeën, die hij op Boschwijk zal hebben uitgevoerd.

Uit deze periode dateert de belangrijkste contemporaine bron die de aanleg van Boschwijk in

Feith's tijd weergeeft, het Kadastraal Minuutplan uit 1832.¹³ In tegenstelling tot de meeste andere vroegste Kadastrale Plannen geeft deze kaart niet alleen de oppervlakte van de percelen, maar ook de essentie van de infrastructuur, waardoor wij bij het ontbreken van een oorspronkelijk ontwerp van Feith zelf of van de architect die voor hem gewerkt heeft, over een bijzonder document beschikken dat zeer waardevolle informatie verschaft. Hierdoor wordt de tijdspanne van ruim twee eeuwen tussen de aanleg en onze tijd overbrugd. Anders gezegd, deze plattegrond geeft zowel in hoofdlijnen als in een aantal details de opzet van de buitenplaats weer, zoals die nu nog bestaat.

Binnen het rechthoekige terrein, dat we kennen van de kaarten uit circa 1780, blijkt de buitenplaats als volgt opgebouwd. Van de Heinoseweg loopt een rechte oprijlaan naar het huis. Bij het huis eindigt deze op de kaart in twee rondlopende paden, waarvan de achterste gedeeltelijk een vijver omsluit. Tegenwoordig heeft dit voorplein een ovale vorm.

De oprijlaan snijdt de buitenplaats als het ware in twee delen. In het noordwestelijk deel overheerst het utilitaire karakter. Hier vindt men ook de nu als schuur in gebruik zijnde boerderij; ten zuidwesten hiervan staat het voormalige koetshuis annex koetsierswoning, die blijkens een steen met opschrift 'O.F. 1839' in dat jaar gebouwd moet zijn door Feith's kleinzoon, Ontko Feith. Ten noordwesten van deze gebouwen ligt de moestuin met daarnaast een strook hakhoutbos. De wandelaar die het huis vanaf de openbare weg nadert hoeft echter op geen enkele manier gestoord te worden door dit nutsgedeelte: op geraffineerde wijze is links van de oprijlaan, in het noordwestelijke deel van het terrein, een strook park in landschapsstijl aangelegd met enkele slingerpaden, die de suggestie wekken dat zich daar een heel park bevindt.

Het echte wandelpark ligt echter aan de zuidoostzijde van de oprijlaan. Daar werd door Rhijnvis Feith op een betrekkelijk klein terrein, aan drie zijden omsloten door de lanen uit de periode van de formele stijl en aan de zuidwestzijde door de Heinoseweg, een parkje in landschapsstijl gecreëerd

Rhijnvis Feith met literaire vrienden in de theekeutel van Boswijk. Geheel links Rhijnvis Feith, vervolgens Van der Palm, Borger, Helmers en Bilderdijk. Litho C.W. Mieling, negentiende eeuw. (Foto collectie Letterkundig Museum, Den Haag)

*Mr. Cornelis Hiddingh
(1886-1918) voor Bosch-
wijk, omstreeks 1916.
(Collectie HCO)*

dat in zijn beslotenheid alle elementen herbergt die deze nieuwe wijze van aanleg zo aantrekkelijk maakte voor de tijdgenoot. Een wandelpad voert vanaf het huis naar een grillige waterpartij met verschillende kronkelende armen, als waren het beeklopen, die door hun ligging en de afwisselende beplanting erlangs de indruk van oneindigheid wekken. Met de grond die vrijkwam bij het uitgraven van de vijver werd zorgvuldig een kleinschalig heuvellandschap gemodelleerd, dat de wandelaar sterkte in zijn vermoeden in een waar Arcadië te zijn beland, een directe afspiegeling van het paradijs. Deze accidentatie lijkt geheel bewaard te zijn gebleven. Het was Feith's zoon Louis Rhijnvis die een deel van deze aanleg weergaf op een schilderij uit circa 1830 met een gezicht op het huis over de vijver vanuit de parkaanleg in het zuidoostelijk deel van de buitenplaats. Dit parkgedeelte had een sterk besloten karakter en lag rond de grillige waterpartij. Op de afbeelding is duidelijk de gevarieerdheid van de beplanting te zien: loofbomen, eiken en beuken, afgewisseld met naaldhout en op

de voorgrond een treurvariant van een loofboom. Van het voorterrein voerde een boogvormige kettingbrug naar het wandelparkje.

Toen Rhijnvis Feith op 8 februari 1824 overleed, zal de aanleg al enige tijd de opzet gehad hebben die afgebeeld staat op het kadastraal minuutplan van 1832.

Ook het terrein aan de zuidoostkant van de weg was in landschapsstijl ingericht. Hier bevond zich een eilandje, waar Feith zijn meest geliefde huisdieren begroef. Ook stond er op een verhoging in het landschap een koepeltje, dat een prachtig uitzicht bood over de door de weteringen doorsneden landerijen, terwijl op de achtergrond het geboomte van de buitenplaatsen Ittersum en Zandhove was te zien.

De periode na Rhijnvis Feith

Tijdens het leven van Feith besloeg het gehele landgoed een oppervlakte van circa 300 ha., waarmee Boschwijk tot de middelgrote Overijsselse landgoederen gerekend kon worden. Later in de

negentiende eeuw, na de dood van de dichter, werd het goed teruggebracht tot circa 130 ha. Deze oppervlakte had Boschwijk in 1844, toen Van der Aa het in zijn *Aardrijkskundig Woordenboek* als volgt beschreef: 'Boschwijk, buitengoed in Zalland, prov. Overijssel, (...), aan den straatweg van Zwolle naar Raalte, die er midden doorloopt. Het beslaat eene oppervlakte van 130 bunder 87 v.r. en 2 v. ell. [...] Thans is het een eigendom van 's mans zoon, den Heer Med. Dr. E.E.C. Feith, woonachtig, gelijk zijn vader, des winters te Zwolle.'

Dr. Everard Eisso Christoffel Feith verkreeg de buitenplaats in 1824 bij loting, nadat de kinderen Feith aanvankelijk van plan waren geweest Boschwijk te laten veilen. In de advertentie, waarin de veiling stond aangekondigd wordt over de aanleg het volgende geschreven: '[...] spacieuze tuin, beplant met exquisite vruchtboomen, zeer schoone met smaak aangelegde wandelingen, opgaande boomen, akkermaals bosschen, onderscheide extra beste kampen weide- en hooiland, [...] te zamen groot rijkelijk honderddertig bunder.'¹⁴ De

nieuwe eigenaar liet de grote zaal van het huis, die de gehele lengte van de achtergevel besloeg en van een fraai geschilderd behangsel voorzien moet zijn geweest, tot gang en twee kamers verbouwen. Voor de tuin had Everard wellicht minder belangstelling dan zijn vader, want al direct na verwerving van het buiten verkocht hij er 'eene schoone oranjerie, bestaande in eene verzameling oranjeboomen, alsmede onderscheidene bloempotten met vreemde gewassen.'¹⁵

Na Everards dood op 5 januari 1849 aanvaardde zijn zoon Ontko Rhijnvis Feith het goed. Of er ook in zijn tijd veel aan de buitenplaats veranderde, kan betwijfeld worden. Wel is er in een brief uit 1856 van zijn neef Hendrik Jan Oosting aan zijn oom en tantes op Boschwijk sprake van de bouw van een tuinhuisje met rieten dak en open 'warande' die de groei van klimplanten zou vergemakkelijken. Ontko overleed in 1883. Zijn neef Everard Oosting werd de nieuwe eigenaar; deze was in 1879 tot Ontko's enige erfgenaam benoemd. Oosting zou zich overigens pas in 1909

De smeedijzeren toegangshekken van Boschwijk, omstreeks 1980. (Collectie HCO)

definitief op Boschwijk vestigen, alwaar hij op 21 juni 1914 overleed. In zijn tijd zal Boschwijk nog veel van zijn oorspronkelijke opzet bewaard hebben, al waren er wel enige elementen verdwenen. W.A. Elberts schreef namelijk in zijn *Historische wandelingen in en om Zwolle* uit 1890: 'Nog staat het mij levendig voor hoe ik op den leeftijd van negen jaren aan de hand mijns vaders, van Zwolle uit, naar Boschwijk stapte, den beroemden koepel betrad (thans een heuveltje met een bank aan de huiszijde) en hoe onze leidsman tot vader zeide: Hier schreef Feith menig gedicht en ontving hij zijne vrienden. Geen man van smaak of letteren – zoo hij te Zwolle kwam – liet Boschwijk onbezocht en toen ik in 1857 mij metterwoon hier vestigde, stond het rieten huisje aan den overkant nog rondom beschreven met citaten uit Feiths werken of lofdichten op hem. Veel wandelaars verkeerden destijds in de dwaling dat dit steenen met riet gedekte huisje de vermaarde koepel was, en zoo laat het zich begrijpen hoe de wanden vol geschreven waren. [...] Boschwijk, thans het eigendom van 'mans achterkleinzoon, den heer E. Oosting, verkeert nog nagenoeg in denzelfden toestand als tijdens het leven van zijn zanger. De laatste is wat uitgebreid en het huis van twee zijvleugels voorzien, doch de aanleg heeft geen noemenswaardige verandering ondergaan.'

Na de dood van Oosting volgde zijn neef mr.

Cornelis Hiddingh hem op als eigenaar. Hiddingh is degene geweest, die de opschriften op de smeedijzeren toegangshekken heeft aangepast aan de moderne spelling. Na zijn dood in 1918 zouden nog diverse particuliere bewoners op Boschwijk verblijven.

In 1921 werd Boschwijk ter veiling aangeboden, zowel in *Buiten* als in de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*.¹⁶ In de advertentie is sprake van 'Het kapitale landgoed Boswijk', 'bestaande in heerenhuis met fraaien tuin en moestuin waarin koude en warme kassen, koetsierswoning, stal, koetshuis met schuur, vijvers, zwaar opgaand geboomte, boerderij met schuur, 2 hooibergen, 2 huizen waarin 3 woningen met steltenberg, [...]'. Verderop in de advertentie heet het onheilsplendend: 'Het hakhout benevens de van nummerkaartjes voorziene boomen, worden bij inschrijving tusschen de inzate en veiling verkocht, onder recht van benadering door de koopers van den ondergrond.'

Het is met name de dreigende verkoop en velling van de oude bomen, die een schrijver in de pen doet klimmen met als resultaat een uitgebreid artikel in de *POZC*.¹⁷ Hij verzucht, dat het lot van de buitenplaats de gemiddelde Zwollenaar wel niet aan het hart zal gaan, 'Immers de wandeling op Boschwijk is niet vrij en dus is het landgoed tamelijk onbekend.' Maar dan onthaalt hij zijn lezers op al het goede en schone, dat Boswijk te bieden heeft: 'Te midden van de lage weilanden rijst zijn boomenmassief omhoog als een rots uit zee en de naaste omgeving van Zwolle telt werkelijk niet zooveel buitenplaatsen en parken, dat het natuurschoon ongestraft de versnippering van deze ongeveer 125 H.A. groote bezitting kan verdragen.' Na de bloeiperiode onder Rhijnvis Feith is er weliswaar weinig schokkends gebeurd, 'Doch moeder natuur vergat het niet, onverpoosd bouwde zij voort aan de beuken, de eiken en dennen in 't bosch, tot hun stammen daar stonden als zuilen van Grieksche tempels, zij bespikkelde het weiland met gele primula's'.

Hoewel dus in gedeelten verkocht, waarbij met name het ten zuidwesten van de weg gelegen gedeelte van de buitenplaats losraakte, bleef het

Boschwijk omstreeks 1930. (HCO, collectie G.J. Rientjes)

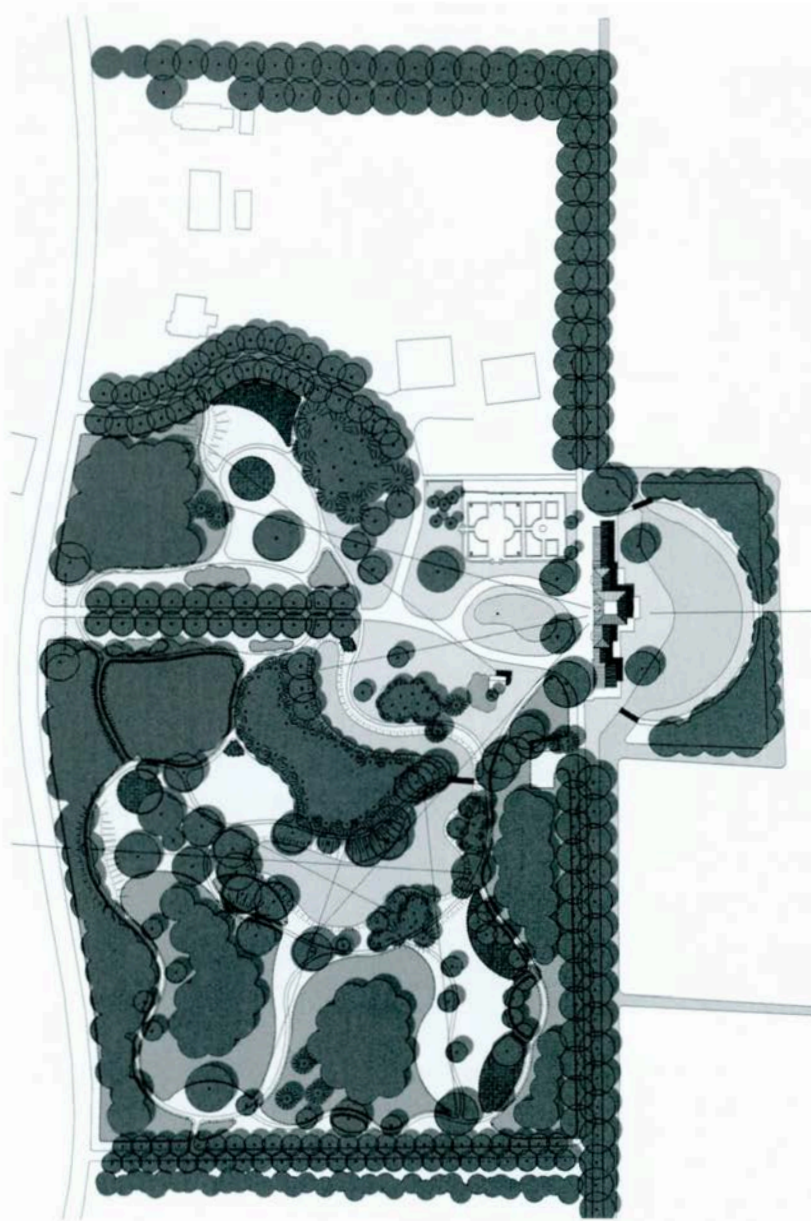
park bij het huis gespaard. Want enkele jaren later, in 1924, bij een bezoek van Feith's nazaten ter gelegenheid van 's dichters honderd-jarige sterfdag lezen we: 'Gezamenlijk werd een bezoek gebracht aan de vrijwel in denzelfden staat gebleven buitenplaats van wijlen Rhijnvis Feith, "Boschwijk" buiten de stad [...]'.¹⁸

De eeuwen getrotseerd: herstelplan 2000

Na de diverse particuliere bewoners in de jaren 1920-1949 werd Boschwijk in 1949 verkocht aan de gemeente Zwollerkerspel. Het huis werd ambtswoning van de burgemeester, terwijl in een van de vleugels de raadszaal werd ondergebracht. Na de

opheffing van deze gemeente in 1967 bleef het huis particulier bewoond door de laatste burgervader, mr. W. Crommelin en zijn gezin. Deze situatie werd in 1996 bestendigd, toen Boschwijk weer geheel in particuliere handen kwam; huis en park krijgen sindsdien de aandacht die zij gezien hun grote cultuurhistorische waarde verdienen. Want ondanks een geschiedenis van ruim twee eeuwen als buitenplaats met diverse eigenaren en bestemmingen hebben het huis en zijn vroeg-landschapelijke park slechts weinig veranderingen ondergaan. Ook al zijn verschillende elementen, zoals de zodenbank en de hermitage verdwenen, de hele infrastructuur met paden, waterlopen, accidenta-

Boschwijk als burgemeesterswoning en raadszaal van de gemeente Zwollerkerspel omstreeks 1960. (Collectie HCO)

Ontwerptekening van de Stichting tot behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen uit 2006 (Stichting PHB)

tie en een aantal monumentale bomen is gelukkig bewaard gebleven.

De eerste fase van het herstel van de tuinaanleg vond plaats in 1998. In dat jaar werd de deels ommuurde moestuin heringericht als siertuin, terwijl de vijver voor het huis in ere werd hersteld.

De vorm van de nieuwe vijver is geïnspireerd op de vijver op het Kadastraal Minuutplan uit 1832; de ligging wijkt daar echter vanaf, evenals het nieuw aangelegde, rondgaande pad dat naar het huis leidt. De ommuurde moestuin ligt dan ook op een andere plaats dan de moestuin op het Kadastraal Minuutplan.

In 2000 werd het parkgebied aan weerszijden van de oprijlaan door de gemeente Zwolle in erfpacht uitgegeven aan Kiekebelt, waardoor de mogelijkheid ontstond deze parkdelen te revitaliseren. Het eerder genoemde herstelplan van Landschapsarchitectenbureau Noordpeil vormde hiervoor de basis. Dit ontwerp is door de Stichting PHB en detail aangepast om kleine percelen vitaal eikenbos te kunnen behouden en om de vorm en plaats van de heesterborders en -perken meer in overeenstemming te brengen met de ontwerpen en plantlijsten van Georg Anton Blum.

In de periode 2003 tot en met 2006 is een groot deel van de parkaanleg gerestaureerd. De imposante, circa honderdvijftig jaar oude loofgang van beuken aan de Wijthmener zijde moest wegens de slechte conditie van de bomen worden geveld. Na de kap zijn direct nieuwe beuken aangeplant op de oorspronkelijke, historische plantafstand van een halve Sallandse of Zwolsche Roede (=2.26 m). Door het vellen van slechte en sterk concurrerende bomen zijn open ruimten gecreëerd, die het mogelijk maakten een parkaanleg te realiseren met gereconstrueerde slingerpaden, glooiende gazons, solitaire bomen, gevarieerd naaldegewas en kleurrijke heesterborders en -perken. Het vellen van zware bomen en het baggeren van de vijver is door gespecialiseerde aannemers uitgevoerd. De verfijning is door hoveniers van de Stichting PHB aangebracht, terwijl tuinontwerper Harry Pierik zich over de invulling van de borders en de perken heeft ontfermd.

Boschwijk is in mei 2005 als complex historische buitenplaats beschermd ingevolge de Monumentenwet. De laan aan de noordwestzijde is merkwaardig genoeg niet in de bescherming opgenomen. Het park is in 2006 van de gemeente gekocht door Kiekebelt en sinds kort gerangschikt onder de Natuurschoonwet.

De komende jaren zal het herstel worden

voortgezet. De onverwacht snelle aftakeling van de paardenkastanjes langs de slingerende toegangslaan noodt tot kap en vervanging door een andere boomsoort. Pleksgewijs zullen beuken- en eikenbosjes worden gedund en inheems struweel en naaldhout worden toegevoegd, terwijl de aanleg verder wordt verfijnd door het snoeien van bomen en struiken, het aanbrengen van kleur- en vormaccenten in de beplanting, het vervangen van de bestaande brug door een kettingbrug en andere details, die de romantische sfeer, waarvan het schilderij van L.R. Feith getuigt, doet herleven.

Rhijnvis Feith en Boschwijk: zij vormen een natuurlijke, historische twee-eenheid, die de eeuwen getrotseerd heeft en die de dichter als buitenplaatsbezitter en parkontwerper in een illuster, vooruitstrevend gezelschap plaatste. Terwijl in Engeland de landschapsstijl al enkele decennia bloeide en diverse fasen van ontwikkeling had doorgemaakt, deed die nieuwe, revolutionaire visie op natuur en parkaanleg in Feith's jonge jaren nog maar heel schoorvoetend zijn intrede op

het continent. Frankrijk en Duitsland gingen daarbij voorop: in beide landen was het niet alleen het klassiek-arcadische beeld, dat men uit prenten, schilderijen of eigen aanschouwing tijdens de Grand Tour kende, maar ook de moderne literatuur met uitgebreide natuurbeschrijvingen die het experiment diepgaand voedde. Jean-Jacques Rousseau, Abbé de Lille, Gellert, Klopstock en Goethe: behalve klassieke schrijvers als Plinius en Horatius waren juist deze eigentijdse schrijvers in wier werk de Natuur als toevluchtsoord uit de 'beschaafde', maar ook verderfelijke stad werd afgeschilderd, in menige buitenplaats-bibliotheek te vinden. Dat gold ook voor Nederland en het is geen toeval, dat J.F.W. van Spaen van zijn Biljoen en Beekhuizen een waar 'literair Arcadië' maakte met talrijke opschriften bij bijzondere plekjes in zijn park. Zo riep hij klassieke associaties, wisselende stemmingen en een verlangen naar een utopisch, gouden tijdperk op, die de onbevungen wandelaar verraste en ontroerde. Ook de Rotterdamse regent Groeninx van Zoelen schiep zich in die tijd een geheel eigen wereld op het Huys ten

Een stukje van het park met houten brug, die binnenkort vervangen zal worden door een kettingbrug zoals te zien is op het schilderij van L.R. Feith uit 1830. (Collectie Kiekebelt)

Donck, waar de Maas fungeerde als de rivier de Lethe. Men hoefde de rivier vanuit Rotterdam slechts over te steken om alle gewoel en intriges van de oude Handelsstad te vergeten en zich aan het Hogere, het Spirituele te wijden.

Op dezelfde wijze maakte Feith al op jonge leeftijd van Boschwijk zijn 'hermitage' om de onaangename ervaringen uit de stad te vergeten; hij las er zijn Kleist en Klopstock en soms, op een herfstige middag, eenzaam in het bos, moest ook hij huiveren bij de gedachten aan hen die hem in de dood waren voorgegaan. Het bijzondere is, dat Van Spaen, Groeninx en Feith dat allemaal op een heel eigen, persoonlijke wijze deden. Dat gold evenzeer voor een handvol landgenoten zoals de Boreels op Beeckestijn en Elswout, met hun architect Michael, de graaf van Wassenaer van Obdam op Zuydwijk en Twickel en niet te vergeten prins Willem V met zijn architect Schonck op Het Loo. Er waren genoeg overeenkomsten tussen al die vroege creaties maar zij vielen dikwijls heel verschillend uit. Dat maakt de periode, waarin Boschwijk onder de handen van Feith ontstond, extra interessant en, letterlijk en figuurlijk, uniek. De negentiende eeuw zou al die ideeën en experimenten veel meer 'canoniseren' en eigenlijk kunnen we dan pas van een echte landschapsstijl spreken. Maar de speels-serieuze, idealistische en bevlogen eigenaar vinden we vooral terug in persoonlijkheden zoals de dichter Rhijnvis Feith en de huidige eigenaar, Albert Antoni Kiekebelt, die het historisch besef, de visie, het doorzettingsvermogen en de moed heeft getoond om het park van Boschwijk in de geest van Feith en Blum te restaureren en nieuw leven in te blazen.

* Met dank aan de heer A.A. Kiekebelt en Ing. P. Schaap.

** Het park van Boschwijk is tussen zonsopgang en zonsondergang opengesteld met uitzondering van de omgeving van het huis.

*** Dit artikel is een bewerking en actualisering van: Heimerick Tromp 'Boschwijk. De tuin van de dichter Rhijnvis Feith' in *Historische Woonsteden & tuinen*, juni 2004, nr. 142.

- 1 In dit kader verscheen onder meer H. Tromp, 'Boschwijk. De tuin van de dichter Rhijnvis Feith', *Historische Woonsteden & tuinen*, (2004), 142, 2-15.
- 2 Het Nationaal Archief, Den Haag, Atlas Hottinger, Z, blad nr. 10. Zie ook H.J. Versfelt, *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland 1773-1794*, Groningen 2003.
- 3 Gelderman, E. en J. Hagendoorn, [red.], *Een Aardsch Paradijs. De buitenplaatsen Boschwijk, Landwijk en Veldwijk nabij Zwolle*, Zwolle 1994, pag. 125.
- 4 Idem, pag. 120.
- 5 J.C. Streng, *De correspondentie van Rhijnvis Feith, 1753-1824: 'Zo als men aan gemeenzaame vrienden gewoon is te schrijven'*, Epe 1994, Brief aan Jeronimo de Vries te Amsterdam, Zwolle, 1 juni 1809.
- 6 Streng, nr. 44, brief van R. Feith aan N.S. van Winter en L. van Merken, 20 nov. 1784; idem nr. 57, brief van R. Feith aan N.S. van Winter en L. van Merken, 20 okt. 1786.
- 7 Streng, idem, brief nr.
- 8 HCO, Archief Feith, doos 5, brief d.d. 19 april 1799. Vertaald. De oorspronkelijk Franse tekst van deze frase luidt: '[j]Espere quil pourra aller un peu a Boswyck laissant tous ses soucis en Ville. Je souhaite aussi que vous y troevez la maison et jardin dans un meilleur Etat qui'ils ce sont ici ! car a present ils ont bien l['air de woest...(arabien ?) mais votre habile jardinier vous viendra doublement a point cette année ou les (legumes/ligames ?) sont si tardives.'
- 9 Voor de betekenis van de goudvis in de vroege landschapsstijl en zijn samenhang met de 'jardin anglo-chinois': zie H.M.J. Tromp, *Et in Arcadia Ego*, Utrecht 2000, pag. 99.
- 10 Streng, brief Feith aan J. de Vries, 6 mei 1809.
- 11 R. Feith, *Het Ideaal in de Kunst*, manuscript, circa 1823, ingeleid en van aantekeningen voorzien door P.J. Buijnsters, Den Haag 1979, pag. 112 en idem, noot 1.
- 12 Coll. P.O.M., Zwolle, geciteerd in Tromp, *Et in Arcadia Ego*, hoofdstuk 8, pag. 441.
- 13 HCO, Zwolle. Kadastraal Minuutplan, circa 1832, Zwollerkerspel, sectie G. In de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel staat als gerechtigde Everhard Christoffel Feith.
- 14 *POZC*, 7 mei 1824
- 15 *POZC*, 27 augustus 1824.
- 16 Resp. *Buiten*, 14e Jaargang No. 43 (1920?) en de *POZC* van 30-9-1920.
- 17 Art. *POZC*, 1920, anon., HCO, Archief Feith, div.
- 18 *POZC*, 1924, HCO, Archief Feith, Krantenartikelen.

Boschwijk

Arcadische natuur, een directe afspiegeling van het paradijs, ja 'een Eden, met vreemde plantgewaschen', dat is wat Rhijnvis Feith voor ogen stond toen hij zijn geliefde park in het oostelijk deel van Boschwijk aan liet leggen. Brede paden slingerden door een donker bos, over bemoste hellingen van grillige, diepgelegen drevén en voerden de wandelaar langs en zelfs op enkele plaatsen onder bloemdragende heesters door. Twee eeuwen later was deze in vroeg Engelse landschapsstijl ontworpen tuin evenwel ernstig verwaarloosd.

Gelukkig hebben de huidige bewoners, Bert en Gerda Kiekebelt, in samenwerking met de Stichting PHB, het overwoekerde park weer in oude glorie laten herstellen. Aan mij de uitdaging het Engels plantsoen met de bloemdragende bomen en struiken opnieuw vorm te geven. Maar hoe kun je verloren bloembedden uit de achttiende eeuw weer tot leven roepen? En in hoeverre dienen zulke borders historisch verantwoord te gaan bloeien? Met Paul Schaap en Peter Verhoeff van de Stichting PHB werd overlegd welke soorten het beste passen in Feith's 'begunstigde wandelplaats'.

Uiteindelijk zou je de herinrichting van de bloeiende heesterbedden een historische reconstructie met een behoorlijke portie dichtelijke vrijheid kunnen noemen. Zo vraagt dit oord van 'troost en wellust' deze 'wijkplaats in de smart' bijvoorbeeld om een Zakdoekjesboom, *Davidia involucrata*, die niet eerder dan ongeveer vijftig jaar na Feith's dood in Zuidwest China door pater David werd ontdekt. Ook andere in deze borders toegepaste planten, zoals vlinderstruiken en pluimhortensia's, verschenen pas na 1824 in Europa. En wat de pluimhortensia's betreft, het ras 'Limelight' is pas in 1990 door Pieter Zwijnenburg te Boskoop geselecteerd. En daarmee komen we meteen op de criteria: welke soorten en variëteiten wel en welke niet? Waarom op deze historische plek niet voor een oudere selectie gekozen? Welnu deze *Hydrangea paniculata* 'Limelight' heeft bloemen die door hun vorm en kleur de sfeer van maanlicht oproepen. De maan, een belangrijk sfeerbepalend element in het literaire werk van Feith, 'heilige, kuise vriendin' van zijn hart, 'bezielster' van zijn 'edelste wellust', 'vriendin der treurigen'. Dus een van mijn uitgangspunten bij het ontwerp van de heesterbedden is het gebruik van planten die op romantische avonden met hun oplichtende bloemen het maanlicht reflecteren, maar die ook door hun vorm en kleur de sfeer van maanlicht oproepen. Men kan gerust spreken van bloembedden met een behoorlijk hoog maanlichtgehalte.

Ook geur speelt een belangrijke rol, zowel overdag als 's avonds, in zomer en winter. Daarom staan langs het holle pad overhuivende magnolia, sering, jasmijn en enkele praktisch de hele winter bloeiende *Lonicera fragrantissima*, met heerlijke lentebloesemgeuren, terwijl '...de kamperfoelie, mild in 't groeien, in 't rondom 't steil geboomte bloeit...'. Een volgend citaat uit Feith's ode 'Aan Boschwijk' luidt: '...Waar, in 't spichtig gras verscholen de liefelijke nachtviolen een koele zodenbank omkleên...'. Na enig speurwerk bleek dat het hier gaat om *Hesperis matronalis* ofwel de inmiddels in ruime mate aangeplante Damastbloem.

Tenslotte geldt: diversiteit aan soorten, herhaling in natuurlijke en niet voorspelbare beplantingsritmes maar tegelijkertijd harmonie. Hoe langer je kijkt, hoe meer je ziet. Verschillende ritmes van wisselende accenten in alle seizoenen: ritmes in wintergroen, sprankelende lente, rijke zomer en fleurige herfst. Bloembedden als reusachtige veldboeketten die maar niet uitgebloeid raken en waar Rhijnvis Feith hopelijk nog menige traan van ontroering mag laten.

Harry Pierik

Vrijgelaten neger-slaven zongen 130 jaar geleden in Zwolle

Willem van der Veen

Wanneer zag en hoorde Zwolle voor het eerst zingende negers? Dat moet wel haast in de jaren twintig van de vorige eeuw zijn geweest. In die tijd immers raakte de jazz in opkomst en begonnen muzikale vertegenwoordigers van het donkere ras ook in Nederland rond te toeren. 't Lijkt logisch, maar de historische werkelijkheid is anders.

Jubilee Singers

Reeds een halve eeuw eerder – toen radio en grammofoon nog niet bestonden en negermuziek in deze streken nooit was gehoord – kon Zwolle kennismaken met zang die direct geworteld was in de ritmische vocalen van slaven op de Amerikaanse plantages. Op Tweede Paasdag 1877, 2 april, begon 's avonds om half acht in de Grote Kerk te Zwolle een concert door een tien leden tellend koortje van vrijgelaten neger-slaven.

De Zwollenaren waren in flinke getale naar de kerk getogen, nieuwsgierig als ze waren naar de zwarte mensen die ze nog nooit in levende lijve hadden aanschouwd. Toen het Zwolse volk eenmaal op de kerkbanken zat en de Jubilee Singers, zoals ze heetten, hun plaatsen op een speciaal daarvoor gebouwd houten podium hadden ingenomen, merkte de verslaggever van de *Zwolse Courant* aan de reacties van het publiek dat het visuele element een beetje tegenviel. De Amerikaanse zangers zagen er lang niet zo zwart uit als velen hadden verwacht. Ze leken zelfs vrij veel op eigen soortgenoten. Men zag geen wilden met grote bossen kroeshaar en ringen door de neus, waarop ze hadden gehoopt, maar warempel geciviliseerde mensen, gestoken in modieuze japonnen en herenkostuums.

'Toch hadden enkelen van hen nog niet lang geleden de slavenboeien gedragen en verklopten hun haar en forse lippen hun afkomst niet', aldus

een verslaggever. Wat uit hun kelen kwam, klonk ook niet als de wilde oercreet van primitieve volken, maar bleek een nogal gepolijst geluid dat slechts in de verte deed denken aan obsederende klanken die hun oorsprong vonden in de Afrikaanse stammendans. Ook de inhoud van de teksten was niet bijster opwindend voor de Zwollenaren. Ze waren wel gewend aan vroom christelijke taal. In hun eigen godshuizen viel die immers elke week in grote hoeveelheid en met ijzeren regelmaat te horen. Het Amerikaans van de zwarte zangers konden ze niet rechtstreeks verstaan, maar wel gemakkelijk volgen uit de boekjes met vertalingen die voor aanvang van het concert te verkrijgen waren.

Dominee-vertaler

Het was niet de minste auteur die de vrome zangen in het Nederlands had overgezet. Heden ten dage is de naam van ds. C.S. Adama van Scheltema nog altijd bekend als dichter van destijds heel populaire, toegankelijke verzen als *De wilgen* en *De dijk*. Schrijver dezes heeft ze een jaar of zestig geleden op de lagere school nog uit het hoofd moeten leren.

Vol overgave had de dominee zich gestort op de spirituals, onder welke term de stichtelijke slavenliederen bekend waren geworden. Enkele titels die hij in bijbels Nederlands had vertaald, luiden: 'Als een starre aan Gods hemel', 'Denk, zondaar, na', 'Keten, Heer, den leeuw', 'De trein naar 's hemel's Kanaän', 'Kinderkens, eens zijn wij vrij', 'Grafwaarts ga ik', 'Jordaanstroom, spoed!' en 'Kom neer, O wagen Gods'.*

De sterk godsdienstige strekking van de liederen hoorde bij de achtergrond van het koor. De naam Jubilee Singers drukte de verbondenheid uit met de religieuze betekenis van het 'jubeljaar' 1865, waarin na de verschrikkelijke burgeroorlog

de slavernij werd afgeschaft en er voor de vrijgelatenen een nieuwe (Messiaanse) tijd aanbrak. Onder de Amerikaanse negerbevolking ontstond een toenemende behoefte aan onderwijs. Naast lagere scholen werden op verscheidene plekken inrichtingen van hoger onderwijs gesticht. Fisk University (genoemd naar een generaal die zich na de oorlog had ingezet voor de educatie van de negerslaaf) in Nashville, Tennessee speelde in deze intellectuele verheffing een bijzondere rol, maar had door de grote toeloop voortdurend met geldgebrek te kampen. Daarom vatten enkele gewezen slaven en slavinnen het voornemen op om met

hun authentieke zang geld voor een nieuwe 'hall' bij hun geliefde universiteit bijeen te brengen.

Enthousiast onthaal

Onder leiding van George L. White werd een gemengd koor van tien zangers (zes vrouwen, vier mannen) met begeleidend pianiste geformeerd. Het gezelschap kreeg al gauw bekendheid door uitgebreide tournees in de Verenigde Staten. De authentieke slavenliederen vonden bij het gehoor van voornamelijk blanke christenen een opvallend enthousiast onthaal en brachten veel geld in het laatje. Al spoedig werden de klassieke 'blanke'

De Jubilee Singers, het koor van ex-negerslaven dat op tweede paasdag 1877 een concert gaf in de Grote Kerk te Zwolle. Op de achterste rij tweede van rechts, de bas Frederick Loudin die veel indruk maakte met zijn stem. Een jaar na de tournee in Nederland kreeg hij de leiding van het koor. Vanaf 1884 ondernam de groep een wereldreis die zes jaar duurde. Ook daarna toerde hij met zijn groep nog twaalf jaar rond. Loudin overleed in 1904 in Ohio. (Collectie auteur)

liederen, waarvan er ook een aantal op het repertoire stonden, achterwege gelaten en gaf dirigent White aan pianiste Ella Shepard de opdracht zoveel mogelijk liederen te achterhalen die de ouders en grootouders van de zangers als slaven hadden gezongen.

De Jubilee Singers hadden niet verwacht dat hun ritmische koorzang die herinnerde aan de donkere tijden van de slavernij, zo in de smaak zou vallen. Al in 1872 werd een oversteek naar Europa gewaagd. Tournees in Groot-Brittannië overtroffen alle verwachtingen. Eén van die concerten, die vaak meer dan duizend toeschouwers trokken, werd zelfs door de Engelse koningin Victoria bijgewoond.

Eind februari 1877 zetten de Jubilee Singers voet aan wal in Nederland en concerteerden eerst in de aankomstplaats Rotterdam. Daarna kwam al vrij spoedig West-Overijssel aan de beurt. Kampen stak Zwolle wat dat betreft de loef af. Het koor zong op 23 maart in de Broederkerk aldaar. Daarna volgde Zwolle, zoals boven werd gemeld, op 2 april met een concert in de Grote Kerk. Een plaatselijk comité nam, evenals in alle andere steden die werden aangedaan, de voorbereidingen voor zijn rekening. Het bestond in Zwolle uit burgemeester mr. P.C. Baron van Nahuys, ds. A.H.L. de Bel, C.H.A. de Chalmot, D.J.R. Jordens, ds. J.E. Schröder, G.J.G. de Vidal en J.P. van Dijk. Predi-

kanten en kerkvoogden waren sterk vertegenwoordigd in dit zevental. Zij gaven zelfs toestemming in de kerk een podium te bouwen, wat in die tijd een grote zeldzaamheid betekende.

Kritiek

De initiatiefnemers bereidden het gezelschap een opvallend genereuze ontvangst en waren ingenomen met het doel van de reis: het inzamelen van geld voor de universiteit in Tennessee. Immers, had Nederland geen schuld aan de slavernij? De allereerste Afrikaanse slaven waren in 1690 door een Hollands vaartuig op de kunst van Virginia ontscheept. Zoals een predikant het verwoordde: 'Nederland bewees door zijn hulp Gods beeld in ebbenhout gesneden te zien...'

Toch waren er, getuige krantenverslagen, ook mensen die zich ergerden aan 'de dure en voornaam manier waarop de negers reisden en leefden. Eerste klasse per trein, logeren in de voornaamste logementen.' De criticaster schreef het overigens minder toe aan hooghartigheid van de negers zelf dan aan de aristocratische geest van de christelijke heren die met hen rondtrokken. Deze kritiek ging volledig voorbij aan de moeite die de Jubilee Singers zich moesten getroosten. Het reizen werd voor hen een steeds zwaardere belasting. Naast openbare uitvoeringen moesten ze elke dag duchtig repeteren en nieuwe stukken instuderen. Ook ondergingen ze in elke stad, een uitvoerige ontvangst door nieuwsgierige notabelen die maar al te graag kennismaakten met vreemde gasten uit het verre Amerika. Het was zeker geen luxe dat ze zo gerieflijk mogelijk reisden en rustig en comfortabel konden overnachten.

Witte tanden

Over de concerten waren de krantschrijvers over het algemeen redelijk tevreden. De verslaggever van de *Zwolsche Courant* beschreef het gebeuren vrij summier en prozaïsch: 'Eerst kwam de commissie op. Het was duidelijk te zien dat het om een goed doel ging. Veel predikanten met hun gevolg. Daarna de negers en negerinnen. Eerst bleven ze een poosje stil zitten, zeker om iedereen gelegenheid te geven hen goed te bekijken. De zang was wat eentonig. Twee van de vrouwen en één van de

ZANGUITVOERING
VAN DE
Amerikaansche Negerzangers
(JUBILEE-SINGERS)
op MAANDAG 2 APRIL (2e PAASCHDAG),
's avonds 7½ uur,
in de Grootte Kerk te Zwolle.
Toegangskaarten verkrijgbaar tot Zaterdag 's middags
12 uur bij de hh. boekhandelaren J. P. van Dijk, de
Erven J. J. Tjil, Tjeenk Willink en Wuanders.
Gereserveerde plaatsen f 1.50; niet gereserveerde f 1.
Aan den avond van uitvoering worden de prijzen der
plaatsen verhoogd.
Het Comité,
Mr. P. C. Baron NAHUIJS.
Ds. A. H. L. DE BEL.
L. H. A. DE CHALMOT.
D. J. R. JORDENS.
Ds. J. E. SCHRÖDER.
G. J. G. DE VIDAL.
J. P. VAN DIJK.

Een advertentie in de
'Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant' van 23 maart 1877.
(Collectie HCO, foto
redactie)

mannen hadden mooie stemmen. Die hoorde je overal bovenuit. Het was wel aardig voor een keer, zeker omdat het voor een goed doel was. In de pauze veranderden de zangers in colporteurs. Een aantal liep met armen vol boekjes door de kerk. Het was aardig om te zien hoe mensen hun rijksdaalders uit wilden geven. De goede negers lachten vriendelijk tegen de kopers en lieten hun witte tanden schitteren.'

Over concerten in Leeuwarden en Groningen berichtten collega's van onder meer de *Leeuwarder* en *Groninger Courant* in heel wat bloemrijker taal: 'De negerliederen zijn in de droeve dagen der slavernij ontstaan. Woorden, tonen en melodie zijn als het ware opgeweld uit de harten en stille verzuchtingen. (...) Klanken die als het ware hun ritme hebben ontvangen op de maatslag van de wrede slavenzweep. (...) Diepe lijdenssmart, maar gepaard met een onaantastbare hoop, innig gevoel en vast geloof. Iets kinderlijk naïefs en roerend aangrijpends vormt de grondtoon van de neger-

en plantagezangen.(...) Een melancholische tint beheerst het geheel. Zou het negerras op het gebied der toonkunst niet ook voor hogere en de hoogste ontwikkeling vatbaar zijn?'

Rest nog te vermelden dat het concert in Zwolle dertienhonderd gulden opleverde.

* Het lukte ons, met dank aan Piet Backers, enkele oorspronkelijke Engelse titels van deze spirituals te achterhalen: Denk, zondaar, na = Oh Sinnerman; Keten, Heer, den leeuw = Didn't my Lord deliver Daniël (couplet 1); De trein naar 's hemel's Kanaän = Get on board, little children; Grafwaarts ga ik = Deep River; Jordaanstroom, spoed! = Roll Jordan, roll; Kom neer, O wagen Gods = Swing low, sweet chariot.

Bronnen

Nederlands Jazz Archief, Amsterdam
Zwolsche Courant (Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant)
Leeuwarder Courant
Groninger Courant

ADVERTENTIE

Aanbieding:

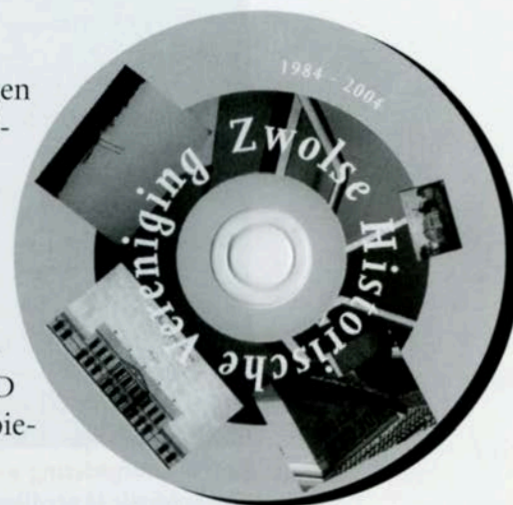
ZHV cd-rom publicaties 1984 tot 2004

De cd-rom met alle ZHV-publicaties van 1984 tot 2004 is nu tegen een zeer aantrekkelijke prijs verkrijgbaar. De cd-rom is snel doorzoekbaar en bevat:

De *Nieuwsbrieven* en alle *Zwolsche Historische Tijdschriften* vanaf de eerste tot en met de twintigste jaargang; de *Zwolsche Historische Jaarboeken*; de *Zwolsche Historische Reeks*.

De cd-rom is te bestellen door overmaking van € 15 op rekeningnummer 5570775 van de ZHV Zwolle, onder vermelding van CD 1984-2004. Vergeet u vooral niet uw adres te vermelden! De aanbieding is geldig zolang de voorraad strekt.

Ook leuk om cadeau te geven!

...op sijn knyen voor haar sittende en haar blote lichaam beschouwende...
Huwelijksbeloften en de val van een dominee

Riet Leussink en
 Jennie Pruim

Een vorige keer heb ik u in dit tijdschrift verteld over de aantekeningen over huwelijksbeloften die Jennie Pruim en ik zo al vinden in de notulen van de Zwolse hervormde kerk in de tweede helft van de zeventiende eeuw.* Een van de redenen om deze artikelen te schrijven is het grote verschil in notulering. Als het de gewone gemeentelieden betreft is de taal meestal afstandelijk. De argumenten die de gemeenteleden aandragen worden omschreven als 'gewichtige redenen', zonder verdere details. Maar als het, zoals in het onderstaande geval, gaat om de dominee van de lutherse kerk in Zwolle, dan worden alle details opgetekend en alle vragen die de kerkenraad aan de betreffende dominee stelt staan in een keurig rijtje vermeld en dat is in deze notulen nog niet voorgekomen.

Een beruchte Lutherse dominee

Dit verhaal gaat over Friedrich Breckeling, geboren in 1629 te Handewith bij Flensburg. Hij studeerde gedurende tien jaren aan verschillende Duitse universiteiten en werd in 1659 predikant in zijn geboorteplaats. Spoedig werd hij hier vanwege zijn denkbeelden ontzet. Hij ontving in 1660 een beroep naar Zwolle.

Op 29 januari 1667 komt een zekere Anna Schutten naar de kerkenraad om zich te beklagen over een zekere Frederik Breckeling, omdat hij haar trouwbeloften had gedaan en nu met een ander in ondertrouw is. Het feit dat Breckeling, volgens Anna, enige weken bij haar geslapen had, wordt onmiddellijk opgetekend. En de reden van de duidelijke opwindning bij de scriba van de kerkenraadsvergadering wordt spoedig duidelijk: de beschuldigde is predikant van de lutherse kerk in Zwolle. Diezelfde lutherse kerk die de hervormde gemeente een doorn in het oog is. Graag zouden de hervormden alle luthersers uit de stad willen

verbannen, samen met de papisten, want de 'grote stoutigheden' van die lieden waren voor de hervormden een doorlopende kwelling. En deze Breckeling is een berucht man. Hij was al uit Duitsland verbannen vanwege zijn controversiële publicaties. Anna blijkt zijn inwonende dienstbode te zijn.

De ondervraging van een collega

Breckeling en Anna worden op het matje geroepen. Eerst worden aan Breckeling de beschuldigingen van Anna voorgelezen. Hij begint met te zeggen dat Anna 'een laster-tonge is', die niet alleen hem, maar 'voordesen ook andere vrome luymen met leugens en lasteringe bekladdet hadde'. Daarna geeft hij toe dat hij tegen Anna gezegd had: 'Anna, draaght u christelijk en wel, so sal ick u houden niet of ghij waart mijn maagt, maar als mijn suster, moeder en(de) vrouw.' Maar, zegt hij nu, hij had dat gezegd uit medelijden, omdat ze destijds nogal ziek te bedde gelegen had en hij had haar zeker geen trouwbeloften gedaan en haar ook niet verleid.

De dominee en zijn dienstbode moeten de gang op, zodat de vergadering kan beraadslagen. Na een tijdje wordt Anna weer binnen geroepen. Die geeft een heel andere visie van het gebeurde: Breckeling 'op sijn knyen voor haar sittende, soude geseyt hebben: ick houde U voor mijn vrou ende op den selven tijd haar oneerlijk aangetast en(de) haar blote lichaam beschout heeft.'

Goed, Anna weer naar buiten, Breckeling naar binnen. Hij geeft toe, hij had op zijn knieën voor haar gezeten, maar een belofte was niet over zijn lippen gekomen, dat wist hij zeker. Maar ja, 'satan had hem versocht ende hij was door swackheijt soo verre vervallen dat hij haar oneerlijk hadde aangetast, doch dat noyt tussen haar beijden is geweest copula carnalis' (geslachtsgemeenschap).

De kerkenraad besluit om Breckeling een stevige uitbrander te geven vanwege zijn lichtvaardigheid en ontucht en sommeert hem de volgende week terug te komen, want ze wil tijd hebben om eens rustig met Anna te kunnen praten. Anna blijft bij haar lezing van de zaak, zegt er zeker van te zijn dat Breckeling wel degelijk een echt huwelijksaanzoek heeft gedaan, en herinnert zich dat hij gezegd heeft: 'dat sij soude sijn sijn eenige schap en beminde ende, als sij schreijde: waarom schreijst ghij, ick sal u nooit verlaaten.'

Breckeling komt met een schriftelijke verklaring van twee vrienden, die verklaren dat er geen trouwbeloften zijn gedaan, maar de kerkenraad legt deze verklaring terzijde als zijnde zonder gewicht.

Een kans om van een lutherse collega af te komen
De vergadering besluit de zwakke positie van dominee Breckeling uit te buiten en de voorzitter en de scriba naar de magistraat (= stadsbestuur) te sturen met de boodschap, dat ze vinden dat, vanwege deze fouten van Breckeling, niet alleen de lutherse kerk de kans loopt om belasterd te worden, maar dat 'oock selff de waare gereformeerde (kerk) van de vijanden der waarheyt lichtelijck soude connen gelastert worden' en om dat te voorkomen vinden ze dat Breckeling geschorst zou moeten worden en de lutherse kerk gesloten. De magistraat laat per omgaande weten dat ze het daar helemaal mee eens is en dat het in orde komt.

Langzamerhand verspreiden de geruchten over deze zaak zich. De kerkenraad ontvangt twee

De lutherse kerk in de Koestraat, hoek Blijmarkt in 1965. In 1649 bouwden de lutheranen dit kerkje tegen de stadsmuur. Formeel was hun godsdienst toen niet eens toegestaan, van buiten leek het gebouw daarom ook meer op een huis dan op een kerk. De kerk staat nu nog steeds op dezelfde plaats, maar bij de restauratie in 1967 onderging de gevel een ingrijpende metamorfose. (Collectie HCO)

petities, een van lutheranen die de raad graag ondersteunen in zijn poging om hun dominee eruit te werken en een van gelovigen die hun dominee willen houden.

De kerkenraad trekt zich diplomatiek terug

Het zwaartepunt van de discussie verschuift zich van de vraag of Breckeling zijn dienstmaagd moet huwen naar de verdediging van de eer van de kerkenraad, want dit begint een zaak te worden waar de raad zich nog wel eens lelijk de vingers aan zou kunnen branden en ze besluit dan ook dat het verstandig is om de magistraat 'stillekens aan' te verzoeken om te bevorderen, dat het eigen verzoek om schorsing van Breckeling door hen zal worden afgewezen. Het begint er naar uit te zien dat het verstandiger is om het aan de lutheranen zelf over te laten hun vuile was buiten te hangen en de kerkenraad besluit om zoveel mogelijk afstand van deze zaak te nemen.

De gecomiteerden uit Amsterdam

Als er zich dan ook in oktober twee gecomiteerden van de lutherse kerk in Amsterdam aandienen met het verzoek om het vertrek van Breckeling te willen bevorderen, antwoordt de kerkenraad dat ze dat niet nodig vindt.

Maar zo gemakkelijk komt de raad er niet vanaf. Op 31 oktober dient zich een zekere Floris Visscher aan, een opgewonden type, die zegt gecomiteerde en praeses van het Amsterdams Luthers Consistorie te zijn en schriftelijke bewijzen te hebben dat Breckeling een 'eerlosen, valschen en(de) godtloosen leeraar' is. De man leest zesentwintig artikelen met beschuldigingen voor, maar de kerkenraad vindt de bewijzen niet genoeg gefundeerd en trouwens, ze erkennen helemaal geen Amsterdams Luthers Consistorie dat enige politieke of kerkelijke macht zou hebben, ze zien die groepering meer als een groep particuliere personen. Visscher zal met iets beters moeten komen.

Nou, dat zal hij. Nog vandaag of anders morgen, zo zegt hij, zal hij met bewijzen tegen Breckeling komen die de kerkenraad van het kwade karakter van Breckeling zullen overtuigen. Hij weet het heel zeker: als de kerkenraad ze leest zullen ze van mening zijn dat de man onmiddellijk

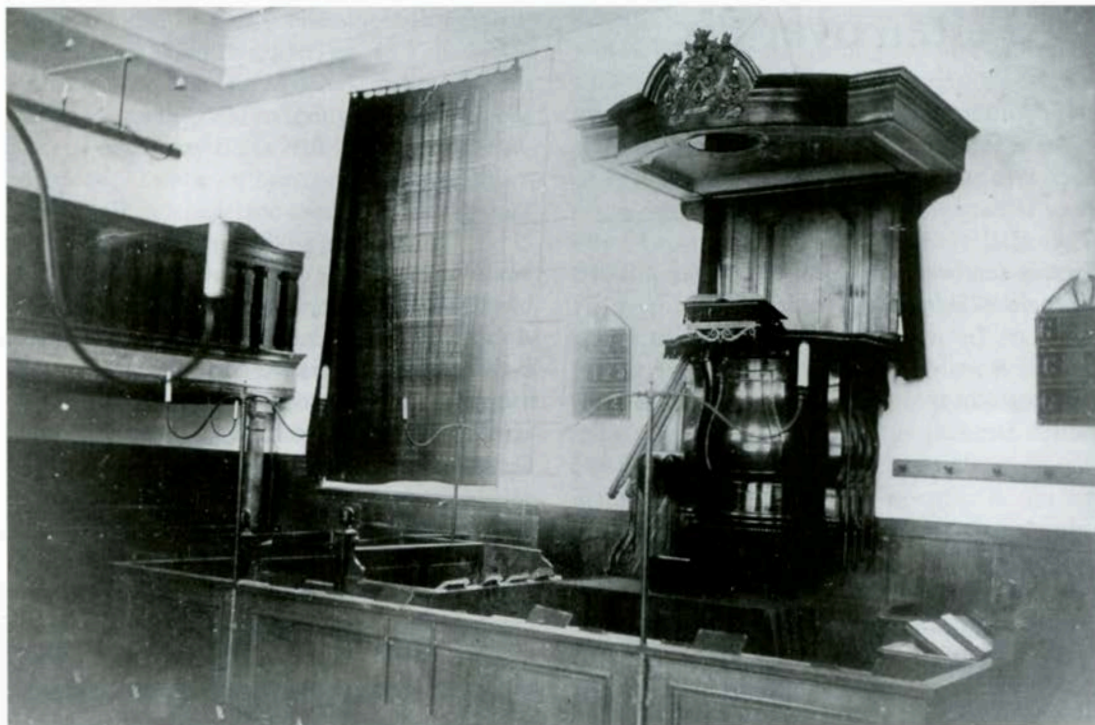
afgezet moet worden. Maar ondanks deze krachtige woorden blijken ook de nieuwe aantijgingen de kerkenraad niet te kunnen imponeren, behalve misschien de beschuldiging dat Breckeling zijn eerste vrouw voor hun huwelijk iets gegeven had om een abortus op te wekken.

De kerkenraad besluit om een delegatie samen te stellen om de heer Visscher te wijzen op 'd'onbehoorlijkheit sijns doens.' Dat eist maar buitengewone vergaderingen, strooit met beledigingen en dan stellen al zijn bewijzen ook nog niets voor.

De man schopt een ordinaire ruzie, waarin hij de kerkenraad van leugens en manipulaties beschuldigt. Volgens Visscher wil de kerkenraad Breckeling in zijn ambt handhaven omdat dat het beste middel zou zijn om de lutherse kerk in Zwolle te ruïneren. Vooral dominee Groen, die in dit geval de woordvoerder is geweest, moet het ontgelden en wordt persoonlijk beledigd en beschuldigd van leugens en oneerlijk gedrag, dat erop gericht zou zijn de lutherse kerk zwart te maken. Dominee Groen schijnt het allemaal nogal laconiek op te vatten, maar uit de notulen blijkt dat de rest van de kerkenraad woedend is: zij pikken het niet.

Ze zijn kennelijk erg duidelijk geweest tegen Visscher, want twee dagen later staat er bij dominee Groen een advocaat op de stoep om excuses aan te bieden voor het feit dat hij door Visscher voor 'eer- ende godtloos gescholden' was. Het was nooit de bedoeling geweest van de heer Visscher om ook maar iemand van de kerkenraad te beledigen en zeer zeker niet dominee Groen.

De dominee aanvaardt de excuses van de advocaat zonder meer, maar de kerkenraad is nog steeds kwaad en eist persoonlijke excuses van Visscher. Daartoe beleggen ze een buitengewone vergadering, waarin Visscher berouwvol verklaart dat hij dominee Groen voor een eerlijk en godvruchtig predikant houdt, dat hij hem nooit heeft willen beschuldigen van oneerlijkheid en goddeloosheid en als hij dat toch zou hebben gedaan, dan was dat in een moment van 'haastigheit ende verruckinge geschiet.' En daarna geeft hij de 'hant van civilityt' (beschaving) aan dominee Groen. Visscher verklaart verder aan de kerkenraad dat hij hen

Preekstoel in de lutherse kerk, Koestraat 4. Dominee Breckeling heeft hier nog gestaan. (Collectie HCO)

beschouwt als een eerlijke en godvruchtige vergadering, dat hij de zeer eerwaarde heren nooit had willen beschuldigen van 'eenen godtloosen handel ende belofde, van de kerckenraad niet tot haar nadeel ende disrespect te spreken, veel minder met een boeckien ofte publycke schriften haar te impeteeren' (beschuldigen). Want in zijn woede had hij gezegd, dat hij in Amsterdam wel eens een boekje open zou doen over deze goddeloze kerkenraad, zowel in woord als in geschrift. Vervolgens geeft hij iedereen een hand en spreekt de hoop uit dat ze verder als vrienden door het leven kunnen gaan. De kerkenraad beschouwt hiermee de zaak als afgedaan.

Daarna gaat in de notulen deze zaak als een nachtkaars uit. Ook van de dienstmaagd Anna Schutten wordt niets meer vernomen.

Op 17 maart 1667 trouwde Breckeling met Elisabeth Crouse. In het zelfde jaar volgde de afzetting van dominee Breckeling, waartoe de hulp van het Amsterdams Consistorie werd ingeroepen. Hij vestigde zich als schrijver en corrector te 's Gravenhage en overleed daar op 16 maart 1711.

- * Zie Riet Leussink en Jennie Pruim, 'Trouwbeloften in de Hervormde Kerk van Zwolle rond 1665', in ZHT 20 (2003) 4.

Bron

Archief HCO, Resoluties en handelingen van de Hervormde Gemeente te Zwolle, 1661-1669, inv. nr. KA017-004

Literatuur

Een volledige opgave van Breckelings vele geschriften in het Latijn, Duits en Nederlands is te vinden in Jocher's Gelehrten-Lexicon. Het Historisch Centrum Overijssel te Zwolle beschikt over negen van zijn traktaten.

Publicaties over Breckeling:

Geschiedenis Friedrich Breckeling, in: *Geschiedenis Evangelisch Lutherse Gemeente Zwolle*, (Zwolle: s.n. 1980)

Estié, Paul: Die Entlassung Friedrich Brecklings als Pfarrer der Lutherischen Gemeinde zu Zwolle, 1667-1668, p. 9-39, in: *Pietismus und Neuzeit – (Jahrbuch zur Geschichte des neueren Protestantismus*, 1974, Bd. 18)

De Feiten over Fix

Ingezonden brief aan de redactie van het *Zwols Historisch Tijdschrift*

Ido D. Fix
Lauriergracht 37
Amsterdam

Geachte redactie,

Hartelijke dank dat u mij de gelegenheid geeft om mij tot uw lezers te wenden. Als een telg van de familie Fix voel ik mij genoodzaakt om naar buiten te treden om op zijn minst het Zwolse, maar liefst het Nederlandse, publiek duidelijk te maken welk een brutale aanval op de historische waar-

heidsvinding Zwolle en mijn persoon in de afgelopen tijd heeft geteisterd. Het *Zwols Historisch Tijdschrift*, bewezen boegbeeld van historische betrouwbaarheid, leek mij hiervoor het aangewezen medium, zeker ook na mijn teleurstellende ervaringen met het 'gerenommeerde' Historisch Centrum Overijssel (HCO).

Wat is het geval? Rondom een naamgenoot van mij is kort geleden een golf van publiciteit door het land gespoeld. Oorzaak is *De avonturen van Henry II Fix*. Auteur van dit fraais is Atte Jongstra, gastarchivaris van het HCO. In het boek wordt het leven van Henry II Fix beschreven in het Zwolle van eind achttiende, begin negentiende eeuw. Het werk is gebaseerd op archiefmateriaal van het HCO en op de 'authentieke' nalatenschap van Henry II Fix, die Jongstra toevallig, via een veiling, in handen kreeg. Dit levert in de woorden van de website van het HCO het volgende op: 'Jongstra koos voor een geheel eigen aanpak. Met de historische figuur Henry II Fix wandelt hij door het Zwolle van rond 1800 (...) zien we de geschiedenis van Zwolle door de ogen van deze zonderlinge, soms tragische figuur.' In het Historisch Centrum is ook een tentoonstelling te zien onder de titel: *De encyclopedie van Henry II Fix*. Het HCO prijst de tentoonstelling op de website als volgt aan: 'Centraal in de expositie staan een borstbeeld van Fix, in 2006 vervaardigd door de Zweedse beeldhouwer Sten Olof Nilsson - en de nalatenschap van Fix: een bonte verzameling (kunst-)voorwerpen en rariteiten.' Op deze website is ook een muziekstuk van Henry II Fix te horen. Aankondigingen van een toekomstige uitgave van Fix' erotische gedichten maken het beeld compleet. De publicatie van het boek en de opening van de tentoonstelling vormden het begin van een, ik mag haast zeggen, publiciteits-tsunami. Artikelen in de plaatse-

Borstbeeld van Henry II Fix, in 2006 vervaardigd door de Zweedse beeldhouwer Sten Olof Nilsson en nu te zien op de tentoonstelling 'Encyclopedie II Fix' op het HCO. (Foto redactie)

lijke en landelijke pers (onder meer in de *Stentor/Zwolsche Courant*, het *NRC* en de *Volkskrant*), optredens van de auteur in diverse radioprogramma's (Kunststof, OVT) en lezingen hebben ervoor gezorgd dat Henry II Fix zelfs landelijke bekendheid kreeg. Zwolle en haar geschiedenis hebben door de bijzondere persoon van mijn naamgenoot een ongekende belangstelling gekregen.

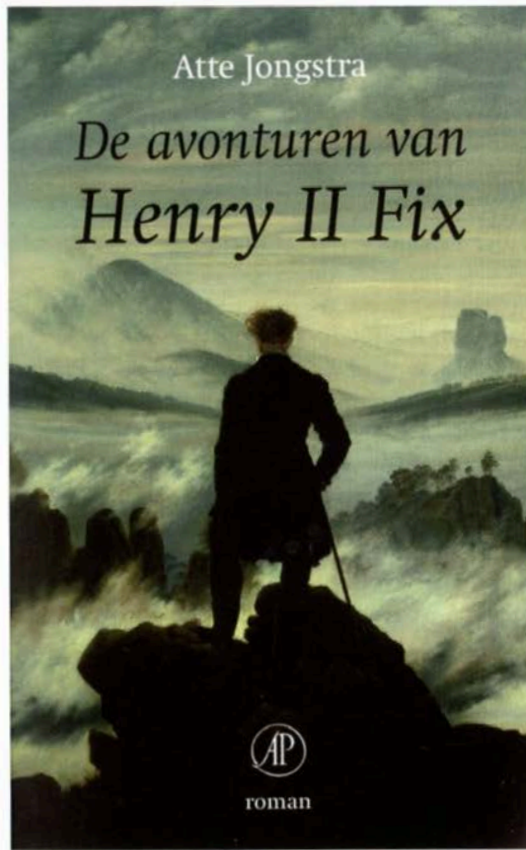
Nu zult u wellicht denken, waar zit het probleem? Waarom doet deze briefschrijver zo moeilijk? Is het niet weer zo'n onverbetterlijke zeurkous, zoals er zoveel zijn onder de schrijvers van ingezonden brieven? Nee, dat is niet het geval. Er is iets ernstigs aan de hand waardoor de goede naam van mijn familie en van de stad Zwolle te grabbel is gegoooid. Het toeval wil, dat ik na jarenlange studie op het reeds eerder genoemde HCO, een zeer gedetailleerd inzicht heb in de geschiedenis van de familie Fix. Ik wil niet zeggen dat ik de beste genealoog van het land ben, maar mijn onderzoek doorstaat met gemak alle criteria die aan verantwoord wetenschappelijk genealogisch onderzoek gesteld mogen worden. En wat blijkt na een blik op de stamboom van de familie Fix? Er bestaat geen Henry II Fix! Ja, het bestaan van de verarmde tak van onze familie in Wilsum, met enige verachting genoemd in het boek, is inderdaad een historisch genealogisch feit. Ook het bestaan van ene Henry Fix, die zich in 1638 in Zwolle vestigde kan ik beamen. Maar daarmee houdt het dan toch echt op. Genoemde Henry Fix kan onmogelijk in Zwolle nakomelingen hebben gehad, laat staan een tweeling Louis en Henry II. Ik kan deze uitspraak met bewijzen staven, want Henry Fix is na een tragische mislukking in de tulpenhandel berooid vertrokken naar de nieuwe kolonie van de West Indische Compagnie, Nieuw-Nederland, het tegenwoordige New York. De naam Fix leeft tot op de dag van vandaag voort in de Verenigde Staten, met name in het Midden Westen alwaar een nazaat van Henry Fix aan het hoofd staat van een keten doe-het-zelf-winkels met de naam Fix-it.

Wat gedaan met deze informatie? Hoe deze flagrante aantasting van de historische wetenschap aan de kaak te stellen? Mijn eerste gang was naar

het HCO. Daar was men ongetwijfeld slachtoffer van de bijzonder frivole omgang met de historische feiten van hun gast-archivaris Jongstra. De medewerkers van het HCO waren tot mijn grote verbazing ofwel geheel onkundig van de zaak Fix (hoewel er toch een tentoonstelling over deze verzonnen figuur in hun instelling gaande was), ofwel begonnen wat zenuwachtig te lachen. Zij hadden duidelijk niet op de komst van een echte Fix gerekend. Na intern beraad werd ik doorverwezen naar de oud-directeur van het HCO, de heer B. Looper. De heer Looper bleek (letterlijk) met de noorderzon te zijn vertrokken; ik kon hem in Leeuwarden opzoeken. Het gesprek met de heer Looper was allerhartelijkst, echter onbevredigend. Tot mijn afgrijzen bleek hij voorzitter te zijn van het Fix Genootschap, ter meerdere eer en glorie van Henry II Fix. Hij vond het een eer een familielid van deze originele en voor Nederland uitzonderlijke figuur te mogen ontvangen. Ik probeerde hem met mijn genealogische bewijsstukken in de hand duidelijk te maken dat Henry II Fix een fictie is. Hij kon zich niet indenken dat zijn gastarchivaris een loopje had genomen met hem en de historische werkelijkheid. Immers de feiten over Zwolle in het boek strookten geheel met die in de pas verschenen en alom gewaardeerde *Geschiedenis van Zwolle*. En was het niet prachtig dat archiefstukken de basis vormden voor een voor een groot publiek toegankelijk boek als *De avonturen van Henry II Fix* en niet voor een onleesbaar wetenschappelijk verantwoord historisch werk? Nu kon iedereen plezier aan het verleden beleven. Mijn bewijsmateriaal werd soepel terzijde geschoven. 'Er moet een straat in Zwolle worden vernoemd naar uw voorvader' was het laatste dat hij mij lachend toevoegde.

Hoe moest ik nu verder? Waar kon ik met de waarheid terecht? Op de terugreis uit Leeuwarden besloot ik om eerst het boek eens rustig te lezen. Met enige tegenzin moet ik bekennen dat het mij zeer amuseerde. Het bevat een omgevallen boekenkast aan (al of niet echte?) wetenswaardigheden rond 1800, verbonden door het (zeker niet echte!) leven van Henry II Fix. Het lijkt op het 'pak van Sjaalmans' uit *Max Havelaar* van Multatuli.

Atte Jongstra's roman:
'De avonturen van
Henry II Fix',
De Arbeiderspers, 2007.
384 pp. Prijs € 22,95.

Maar dan gesitueerd in Zwolle en met een veel vermakelijker inhoud. Ik moet toegeven dat het boek als roman zeker is geslaagd. Ik kan me zelfs indenken dat lezers op deze manier een aardige inkijk krijgen in het leven in Zwolle eind achttiende, begin negentiende eeuw, hoewel bewonderaars van Rhijnvis Feith dat waarschijnlijk niet met mij eens zullen zijn. Jongstra als schepper van een nieuwe literair-historische werkelijkheid heeft een zekere geloofwaardigheid. Hij is in goed gezelschap van andere schrijvers, zoals Kees 't Hart, die in 2004 in *Ter navolging* de levens van de dames Wolff en Deken van nieuwe historische inhoud heeft voorzien. En zelfs Marita Mathijssen, serieus wetenschappelijk onderzoeker van de negentiende eeuw, zag in *De geest van de dichter* kans om de

historische werkelijkheid voor eigen doeleinden te gebruiken in haar boek met interviews met negentiende-eeuwse schrijvers. Ja, u ziet, ik ken mijn klassiekers.

Blijft de vraag of een serieuze instelling als het HCO niet wat al te frivol met het historische bedrijf is omgesprongen. Wat men precies met dit project heeft willen bereiken, wordt helaas niet helemaal duidelijk. Een andere manier om archiefstukken te gebruiken zoals Looper suggereerde? Daarvoor was deze hele mystificatie niet nodig geweest, hoewel het wel tot enig vermaak heeft geleid. Een manier om mensen aan het denken te zetten over wat historische feiten zijn? Het HCO heeft zich nog nergens in deze zin uitgelaten. Maar ach, het HCO wordt vanzelf wel gestraft voor zijn zonde tegen de geschiedwetenschap. De medewerkers moeten immers steeds met het schaamrood op de kaken erkennen dat er helemaal geen collectie Fix op het HCO is, zoals Jongstra wil doen geloven. Dit zal net zolang doorgaan totdat men zelf publiekelijk boete doet en het hele project tot de juiste proporties terug brengt. Het is niets meer of minder dan een kunstig spel met de historische werkelijkheid en behoort ook als zodanig gepresenteerd te worden. Na deze publieke boetedoening van het HCO ben ik wel bereid hen absolutie te verlenen.

Wat ik echter de heer Jongstra niet kan en wil vergeven is het feit dat mijn familienaam ijdel is gebruikt. Gelukkig kan ik nu, als eerste daad tegen dit onrecht, met deze ingezonden brief de waarheid naar voren brengen. Dat is mij echter niet genoeg. Na rijp beraad heb ik besloten om binnenkort middels een kort geding van de heer Jongstra rectificatie in deze te eisen. Fictie is tot daaraan toe, maar ik voel mij door de schelmerijen van de heer Jongstra in mijn goede naam en faam aangetast. Meneer Jongstra: u hoort nog van mij!

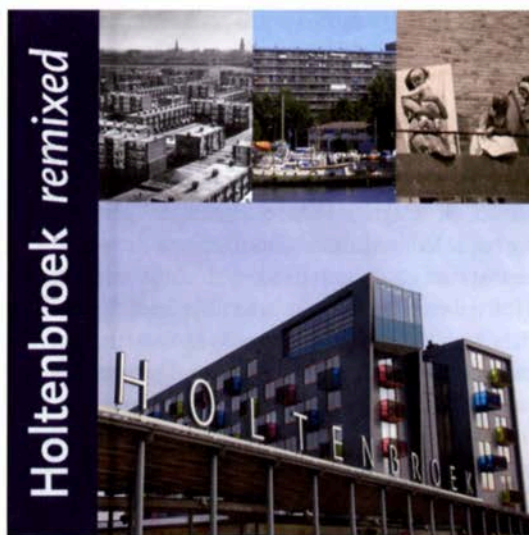
Dixit.

I. D. Fix

Boekbespreking

Frank Inklaar, 'Holtenbroek *remixed*. Toonbeelden van een Zwolse wijk'. Waanders Zwolle 2006, 91 pp., ISBN 9040083568, prijs € 14,95.

Het in december 2006 verschenen 'Holtenbroek *remixed*' met als ondertitel 'Toonbeelden van een Zwolse wijk' is geschreven door de historicus Frank Inklaar. In dit boek wordt een uitleg geven over de planvorming, de geschiedenis en de ontwikkelingen van de Zwolse naoorlogse wijk Holtenbroek. 'Holtenbroek *remixed*', verschenen in opdracht van het Historisch Centrum Overijssel en uitgegeven door Waanders Uitgevers Zwolle, is geen verrassing. De wijk Holtenbroek is aangelegd in de Wederopbouwperiode. Landelijk staat de Wederopbouwperiode (1940-1965) volop in de belangstelling. Het NAI (Het Nederlands Architectuurinstituut) te Rotterdam wijdde in 2004 al een tentoonstelling aan dit onderwerp onder de naam *De grote verbouwing*. Ook in de Cultuurnota 2001-2004 is aan de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg (nu Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten) opdracht gegeven onderzoek te doen naar, en beleid te ontwikkelen voor, de omgang met de architectuur en stedenbouw uit de Wederopbouwperiode. Al eerder in 2003 wijdde het Stedelijk Museum Zwolle een expositie aan de wijk Holtenbroek en vervolgens besteedde ook het *Zwols Historisch Tijdschrift* in 2004 ruim aandacht aan de wijk onder de titel *Holtenbroek forever*. Maar wat verstaan we onder de Wederopbouwperiode? In het eerste hoofdstuk, de ouverture, legt de auteur uit dat Nederland na de Tweede Wereldoorlog een ongekende woningnood kende. Ook Zwolle had daar in die periode volop mee te maken. De snelle naoorlogse geboortegolf en de aantrekkende industrialisering van Zwolle eind jaren vijftig maakte het probleem nog urgenter.

De woningnood wilde men hier bestrijden met nieuwbouw als permanente oplossing. Bijzonder is dat in dit hoofdstuk de zogenaamde 'shakehands'-benadering, als uitgangspunt voor de aanleg van naoorlogse woonwijken in zijn algemeenheid, uitgebreid aan de orde komt. Voor de oorlog was er een sterke ideologische scheiding tussen de modernisten en traditionalisten. Na de oorlog kwamen ze elkaar tegemoet, hetgeen resulteerde in bepaalde ideeën over woningplattegronden en verkaveling. In antwoord op een Algemeen Uitbreidingsplan, een planologisch plan voor Zwolle 2000, werd aanvankelijk de internationaal bekende architect en stedenbouwkundige W.M. Dudok aangetrokken. Zijn plannen pleitten voor een uitbreiding in zuidelijke richting van de stad, maar liepen op het laatste moment stuk. De daarop volgende ideeën van de planoloog S.J. van Embden, over een uitbreiding noordwaarts over de Rijksweg 28, werden wel aanvaard door de gemeenteraad. Dit betekende het begin van Holtenbroek op

basis van Van Embdens structuurschets uit 1956. De bouwproductie in Nederland verliep via een centraal aangestuurd systeem. Gemeenten konden namelijk bouwcontingenten verwerven op voorwaarde dat een structuurplan aanwezig was. En door met een structuurschets te werken kon al een deel van de wijk Holtenbroek ontworpen en uitgevoerd worden, voordat het uitbreidingsplan was goedgekeurd. Want er was haast en de nood was groot.

Het uitgangspunt van Van Embden was de 'gelede stad'. Omdat Zwolle te klein was om wijken onafhankelijk van elkaar te laten bestaan, konden alleen de dagelijkse voorzieningen gerealiseerd worden. Voor andere behoeften zou de wijkbewoner op het stadscentrum gericht blijven. Zo werd Holtenbroek in vier buurten opgedeeld, gescheiden door een groen assenkruis en waarin opgenomen de dagelijkse voorzieningen. De eerste bewoners waren over het algemeen erg tevreden met hun woningen met een voor die tijd behoorlijk wooncomfort. Maar, toen in de jaren zeventig de wijk in wezen voltooid was, begon tegelijkertijd de verloederding. Met name in Holtenbroek I ontstond een concentratie van sociaal-economisch zwakke huishoudens. Door de sociale problemen als werkeloosheid, drugsgebruik, vandalisme en anonimiteit, kreeg de wijk als geheel een slecht imago. Dit is overigens een landelijk probleem en is kenmerkend voor veel wederopbouw wijken.

Holtenbroek is de wijk van muziek en componisten. Hier heeft de auteur dankbaar gebruik van gemaakt, door het boek te openen met een ouverture, waarin de totstandkoming van Holtenbroek beschreven wordt. In de daarop volgende vijf hoofdstukken, aktes zoals delen van een opera, komen respectievelijk de functies: wonen, verkeer en vervoer, werken, voorzieningen en recreatie aan de orde. In de aktes is voor ieder item de structuurschets van Van Embden als uitgangspunt genomen. Vervolgens worden de uitgevoerde plannen met betrekking tot de verschillende functies getoetst. Hoe verliep dit in de praktijk, welke

ontwikkelingen maakte de wijk door, wat was de meerwaarde en welke problemen dienden zich aan. Maar ook de verbeteringen in het kader van het herstructureringsplan, met als doel een betere leefbaarheid en sfeer, komen uitgebreid aan de orde. De problematiek in Holtenbroek is radicaal aangepakt en dient zelfs als landelijk voorbeeld. In het herstructureringsplan voor Holtenbroek is niets terug te vinden van de oorspronkelijke structuurschets van Van Embden, want was de naoorlogse wijkgedachte nog wel van deze tijd. Daarom heeft het gemeenschappelijke goed plaats gemaakt voor individuele wensen.

Door te kiezen voor een consequente indeling van de vijf aktes in dit boek is een heldere opbouw over de planvorming, de geschiedenis, de ontwikkelingen en de hedendaagse stedenbouwkundige visie van de Zwolse naoorlogse wijk te bespeuren. De titel 'Holtenbroek *remixed*', waarmee ook elke akte als afsluitende tekst eindigt, wijst op de grote metamorfose, de grootschalige renovatie die Holtenbroek bij het ingaan van de eenentwintigste eeuw inmiddels al heeft ondergaan. De finale van het boek betreft de bewoners zelf. De bewoners als hoofdrolspelers van de wijk Holtenbroek, want daar gaat het 'tenslotte' om, hebben zich altijd met enthousiasme ingezet hebben voor hun wijk en medebewoners.

Vele foto's illustreren de ontwikkeling van deze muzikale en vooral kleurrijke wijk.

Deze uitgave is een welkome aanvulling op het actuele onderwerp de Wederopbouwperiode en toegespitst op de eerste en naoorlogse uitbreiding van de stad Zwolle in het bijzonder.

Miriam Schneiders

* Frank Inklaar was gastspreker van het Zwols Historisch Café van 26 januari 2007 met als onderwerp 'Holtenbroek *remixed*'. Het Zwols Historisch Café (een activiteit van de Zwolse Historische Vereniging) wordt gehouden op iedere laatste vrijdag van de oneven maand, uitgezonderd de maand juli, in het Vliegerhuis aan de Nieuwstraat. Aanvang 17:00 uur met een gratis consumptie. Ook niet-leden zijn welkom.

Mededelingen

ZHT schrijfwedstrijd

Niet vergeten, niet uitstellen: de **ZHT schrijfwedstrijd**, met hoofdthema: **Zwolle in de jaren zestig**. Uiteraard mag dit thema naar eigen believen ingevuld worden. De winnaar verdient een boekenbonneter waarde van 100 euro en het winnende artikel wordt geplaatst in het *Zwols Historisch Tijdschrift*.

Voorwaarde is dat het artikel tussen de 1500 en 4000 woorden bevat, en voor 1 juli 2007 bij de redactie van het ZHT moet zijn. Dat kan per e-mail op het redactieadres annetbootsma@home.nl. Deelname aan deze prijsvraag staat open voor iedereen, dus dat kan geen reden zijn om niet mee te doen. Neem daarom uw pen ter hand of zet u achter uw computer en schrijf een mooi artikel.

De Jeugdherinneringen van J.J. Doyer

Naar aanleiding van de in het laatste nummer van vorig jaar (*ZHT* 23 nr. 4) verschenen *Jeugdherinneringen* van J.J. Doyer stuurde mevrouw P. Jonkers-Stroink uit Zwolle ons de volgende reactie:

'Als kleindochter van Johan Thomas Stroink, een volle neef van Johannes Jacobus Doyer, wil ik graag reageren op de *Jeugdherinneringen*.

Leuk is te lezen over de grootouders Jan Jacob Doyer en Angenietje Feersma. Zelf had ik me Angenietje voorgesteld als een 'doetje' naast de strengogende Jan Jacob, Niets bleek minder waar.

Een kleinzoon van haar, Herman Stroink, trouwde met een kleindochter van haar broer. Deze Eelkje Bolman, met Feersma-bloed, kwam ook heel bazig over en werd een voorvechtster voor vrouwen-kiesrecht.

Het verhaal van de stroop van Saar Stroink-Doyer was me bekend, evenals de dekschaal met lucht. In mijn versie heette het "gebakken lucht". Het moet een legendarisch verhaal geworden zijn. Een andere uitdrukking van Saar was: "het kan wel op al is het lekker."

Ik weet nu waar mijn fotografisch geheugen vandaan komt, niet van de Stroinks maar van de Doyers.

Op de foto van het muziekgezelschap (blz. 172) staan twee dames: tante Saar en tante Cato. Tante Saar kan volgens mij niet Saar Stroink zijn. Te jong en niet lijkend op de foto's van haar. Wellicht zijn Saar en Cato de muzikale zusjes Van Cleef en jongere zusjes van Anna Piquet-van Cleef. Deze Anna heeft haar kleindochter Ans Stroink als eerste opgeleid tot zangeres.

Verrassend was de foto op blz. 145. De heer met witte snor zittend in het midden lijkt sprekend op mijn grootvader.

Toen mijn zoon André in 1967 op school te Wezep naast Ronneke Doyer kwam te zitten, kregen beiden tussen de middag van hun respectievelijke ouders te horen dat ze drie keer achterneefje en achternichte waren. Ze vonden het heel normaal.'

Angenietje Doyer-Feersma. (HCO, collectie mevrouw Jonkers-Stroink)

Promotie Ingrid Wormgoor

Op donderdag 29 maart 2007 promoveert Ingrid Wormgoor aan de Rijksuniversiteit van Groningen op het proefschrift *Uit vrije wil en voor zijn zielenheil. Kerkelijke instellingen in Zwolle en hun functioneren binnen de stedelijke samenleving tot 1580*.

Ingrid Wormgoor maakte eerst als redacteur en later als eindredacteur jaren lang deel uit van de redactie van het *Zwols Historisch Tijdschrift*. Wij feliciteren haar van harte met deze wetenschappelijke prestatie en mijlpaal in haar loopbaan als historicus.

Ingrid zal op de jaarvergadering van de Zwolse Historische Vereniging, 24 april as., spreken over een aan haar proefschrift ontleend onderwerp: Vrouwenconventen in de stad en de vraag of ze wel of niet door het stadsbestuur tegengewerkt werden.

Zie ook de convocatie voor de jaarvergadering op pagina 39.

Piet Zwiers, Schuur in Giethoorn

Tentoonstelling Historisch Centrum Overijssel

De encyclopedie van Henry II Fix

Nog tot en met zondag 29 mei 2007

Geschiedenishal Historisch Centrum Overijssel.

De bezoeker wordt verrast door een bizarre encyclopedische uitstalling en binnengezogen in de verbeelde wereld van Henry II Fix. Een prachtig voorbeeld van hoe geschiedenis tot leven kan worden gebracht.

Zie voor een volledig overzicht van de activiteiten in het HCO de website: www.historischcentrumoverijssel.nl

Tentoonstellingen Stedelijk Museum Zwolle

Schoonschrift

1 april tot en met 3 juni 2007

Op de expositie is de ontwikkeling van het schoonschrift van begin zeventiende eeuw tot en met de negentiende eeuw te zien. De nadruk ligt op de periode rond 1800 met albums van schoolmeesters van de familie Pauw uit Blokzijl en Oldemarkt.

Piet Zwiers (1907-1965), schilder van Giethoorn

6 mei tot en met 1 juli 2007

Overzichtstentoonstelling van het werk van de schilder Piet Zwiers, vooral uit particulier bezit. Zwiers woonde en werkte in Giethoorn, maar stond ook samen met Stien Eelsingh aan de wieg van Het Palet.

Convocatie

Aan de leden van de Zwolse Historische Vereniging
Op dinsdag 24 april 2007 om 20.00 uur wordt in het auditorium van het Stedelijk Museum Zwolle, Melkmarkt 41, de jaarvergadering gehouden van de Zwolse Historische Vereniging.

Het museum is geopend vanaf 19.30 uur. Na de pauze, om ongeveer 20.45 uur, zal dr. Ingrid Wormgoor naar aanleiding van haar recente proefschrift spreken over vrouwenconventen in de stad en de vraag of ze wel of niet door het stadsbestuur tegengewerkt werden.

Agenda

1. Opening
2. Notulen van de ledenvergadering van 2005. Deze notulen zijn te lezen op onze website www.zwolsehistorischevereniging.nl. Op verzoek kunnen deze notulen ook naar u worden toegestuurd. U kunt deze aanvragen bij het secretariaat van de ZHV, tel. 038-4211695 (voicemail)
3. Mededelingen van het bestuur
4. Jaarverslag van de secretaris
5. Jaarverslag van de penningmeester
6. Verslag van de kascommissie en de benoeming van de kascommissie voor het volgende verenigingsjaar
7. Bestuursverkiezing. Statutair aftredend zijn mevrouw M. Schneiders en mevrouw J. Bouma. Zij stellen zich niet herkiesbaar. De secretaris, de heer F.J.H. Oude Ophuis, treedt tussentijds af. Verschillende bestuursfuncties zijn dus vacant. Tot vrijdag 20 april a.s. kunnen kandidaten schriftelijk worden voorgedragen door tenminste vijf leden. Kandidaten dienen tevens te verklaren geen bezwaar te hebben tegen hun voordracht. Voordracht en verklaring dienen aan het secretariaat gezonden te worden.
8. Evaluatie. De leden worden uitgenodigd om met het bestuur van gedachten te wisselen over het gevoerde beleid
9. Rondvraag
10. Sluiting van de ledenvergadering

Jaarverslag van de secretaris

De Zwolse Historische Vereniging beleefde een stabiel jaar. In het algemeen blijkt dat ook voor een historische vereniging internet een steeds belangrijker communicatiemiddel wordt, in het onderstaande wordt dan ook regelmatig naar onze website, www.zwolsehistorischevereniging.nl, verwezen.

Onze meest in het oog springende activiteit in het seizoen 2006/2007 betrof de vierde editie van de Zwolse Historische Quiz. Na de voorronde in de *Peperbus* vond op zaterdag 23 september in de Statenzaal de finaleronde plaats. Bijna veertig finalisten bogen zich over twintig pittige meerkeuzevragen en één open vraag. Winnaar werd K. Ravestein met negentien goede antwoorden, hij won daarmee een vakantieweek in een royaal familieappartement in Oostenrijk, aangeboden door Van der Reijd Makelaars. Tweede werd H.C.J. Wullink. Hij mocht een dvd-speler mee naar huis nemen, ter beschikking gesteld door Koetsier Audio Video Electro Witgoed. G.J.A. Michel eindigde als derde en kreeg de *Geschiedenis van Zwolle* van Jan ten Hove, aangeboden door Uitgeverij Waanders BV. Tevens bood Uitgeverij Waanders iedere deelnemer van de finale het boekwerk *Het oude eiland* aan.

Ook dit jaar werkte de Zwolse Historische Vereniging weer samen met andere historische organisaties mee aan de lezingencyclus Historische avonden. Het programma hiervan wordt altijd opgenomen in de jaarlijkse folder Historische avonden en aan de leden toegestuurd, raadpleeg voor de actuele informatie ook onze website.

Er werden dit jaar vier Zwolse Historische Cafés georganiseerd, telkens in de kelder van het Vliegerhuis aan de Nieuwstraat. Op vrijdag 19 mei 2006 werd aandacht besteed aan de panden op de Melkmarkt naast de Harmonie, die met sloop worden bedreigd. Enkele personen van de stichting Bankgebouw Van Straaten kwamen vertellen waarom deze gebouwen zo bijzonder zijn en niet uit het Zwolse stadsbeeld zouden mogen verdwijnen. Vrijdag 29 september was oud-directeur Hein Spanjaard van Odeon de Café gast.

Steven ten Veen ging met hem in gesprek over het nieuwe theater 'De Spiegel'. Voor het Café van vrijdag 24 november was Bert Looper, vertrekkend directeur van het Historisch Centrum Overijssel uitgenodigd. Vrijdag 26 januari 2007 ging Frank Inklaar in gesprek met de toehoorders over zijn boek *Holtenbroek remixed*. Op elke laatste vrijdag van de oneven maand (met uitzondering van juli) wordt er een aflevering van het Zwols Historisch Café gehouden, van 17.00 tot 18.00 uur. De Zwolse Historische Cafés zijn altijd zeer geanimeerde bijeenkomsten, die nog wel wat meer belangstelling zouden verdienen. De sprekers worden aangekondigd in de Stentor en op onze website.

Er is momenteel binnen de vereniging één werkgroep actief, de werkgroep Zwols Industrieel Erfgoed. De werkgroep houdt zich bezig met een groot onderzoeksproject: de geschiedenis van de Zwolse ijzergieterij en machinefabriek Wispelwey & Co. Met het tot nu toe gevonden materiaal wil de werkgroep in het najaar van 2007 een tentoonstelling organiseren over het bedrijf Wispelwey. Daaraan wordt een themanummer van het *Zwols Historisch Tijdschrift* en een lezing gekoppeld. Bovendien wordt er een fietswandelroute opgezet met als onderwerp: 'Gietijzer in Zwolle'.

Noteert u alvast: op zondag 20 mei organiseert de werkgroep een wandelexcursie langs industrieel erfgoed in de Zwolse binnenstad, onder leiding van werkgroepcoördinator Marcel Overbeek. Startpunt: snackcorner Norp, Burgemeester Van Roijensingel 24. Aanvang: 14.00 uur, einde 16.00 uur.

Ter gelegenheid van het twintig jarig bestaan van de Zwolse Historische Vereniging is in 2005 een CD-rom uitgegeven. Deze snel doorzoekbare CD bevat alle verenigingspublicaties vanaf 1984 tot en met 2003. Voor het uitgeven van deze CD-rom hebben wij samengewerkt met een uitgeverij. Onze partner heeft inmiddels zijn niet-verkochte voorraad aan ons aangeboden. Daarom zijn wij in staat de CD-rom nu aan te bieden voor de zeer aantrekkelijke prijs van € 15,-.

Tijdens het verenigingsjaar 2006 heeft de redactie van het *Zwols Historisch Tijdschrift* weer vier fraaie tijdschriften samengesteld. In het eerste nummer van 2006 werd onder meer ruime aandacht besteed aan de geschiedenis van de Michaëlparochie, de oudste en eeuwenlang de enige parochie van Zwolle, en de bouw van een nieuwe vleugel aan het voormalige, begin jaren dertig door architect Wiebenga ontworpen Sophia Zie-

kenhuis aan de Rhijnvis Feithlaan. Het zomer-nummer van het *ZHT* was onder de titel 'Een plaats van vele herinneringen: de Grote Markt' volledig gewijd aan de Grote Markt. De herinrichting van de Grote Markt vormde de aanleiding voor een themanummer over dit aloude middelpunt van de stad. In november verscheen tijdschrift nummer drie met als titel: 'De onhoorbare fluistering van perkamenten'. Hierin onder meer aandacht voor de capriolen van luchtvaartpionier Jan Olieslagers in het luchtruim boven Zwolle en een interview met Bert Looper, vertrekkend directeur van het Historisch Centrum Overijssel. Het vierde tijdschrift was weer een themanummer en gewijd aan de jeugdherinneringen van Joh. J. Doyer (1862-1939).

De verschijning van het *Zwols Historisch Tijdschrift* is natuurlijk afhankelijk van het aanbod van schrijvers en artikelen. Het bestuur doet bij deze weer een oproep aan de leden om door hen verzichte studies over bijvoorbeeld huizen, families, wijken, fabrieken en bedrijven voor publicatie aan te bieden aan de redactie van het *ZHT*. Dit geldt nu in het bijzonder, want de redactie van het *ZHT* heeft een schrijfwedstrijd uitgeschreven. Het hoofdthema is 'Zwolle in de jaren zestig'. De winnaar verdient een boekenbon ter waarde van honderd euro en het winnende artikel wordt geplaatst in het *ZHT*. Inzendingen kunnen nog tot 1 juli 2007 bij de redactie ingeleverd worden.

Er is in het afgelopen jaar weer een fondslijst van het tijdschrift en andere publicaties van de vereniging gepubliceerd, zodat men oude afleveringen kan bestellen. Het toezenden van al deze tijdschriften is ook dit jaar weer verzorgd door mevrouw J. van Ulsen. Het bestuur van de ZHV wil haar hiervoor hartelijk danken, evenals alle andere vrijwilligers zonder wie de vereniging niet zou kunnen draaien en het tijdschrift niet zou kunnen verschijnen.

Het ledenaantal van de vereniging is al jaren stabiel, we tellen ongeveer 720 leden. Het bestuur bestond in het verenigingsjaar 2006/2007 uit de volgende personen: de heer H. Dijkstra (voorzitter), de heer F.J.H. Oude Ophuis (secretaris), de heer H. Wijdeveld (penningmeester), mevrouw M. Schneiders, mevrouw J. Bouma, de heer S. ten Veen, de heer J. Sol.

De redactie bestond uit: mevrouw A.H.M. Bootsma-van Hulten, mevrouw E.A. van Dijk, de heer W.A. Huijsmans, de heer M. van der Laan, de heer H.A. Stalknecht, de heer F. Inklaar, de heer J.G. van de Wetering.

Coördinator van de Werkgroep Industrieel Erfgoed: de heer M.N.M. Overbeek.

Jaarstukken 2006 van de penningmeester

<i>Resultatenrekening</i>	<i>2005</i>	<i>begr.2006</i>	<i>res.2006</i>	<i>begroting 2007</i>
Contributie	17.845	18.000	18.157	17.500
losse verkoop	3.427	1.300	1.628	2.000
advertenties	1.043	900	635	900
rente	186	190	400	500
diversen	24	50		
totaal inkomsten	22.525	20.440	20.820	20.900
Tijdschrift	14.320	15.600	13.635	15.500
Portokosten	2.134	1.900	1.237	1.800
Ledenactiviteiten	1.375	900	740	1.000
Bestuurskosten	866	1.000	1.022	1.000
Promotionele activ.	530	500	288	900
Publicaties	69	350	426	
diversen	54	190	458	700 admin.kosten
drukwerk		1.381		
voordelig saldo	3.177		1.633	
totaal	22.525	20.440	20.820	20.900
<i>Balans</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>
Saldo Postbank	7.169	3.702	beginvermogen	17.386
spaarrekening	18.443	19.000	resultaat	3.177
overlopende posten	2.679	352	eindvermogen	20.563
totaal	28.291	23.054		22.196 *
			Overlopende posten	7.728
			totaal	28.291
				858
				23.054

Toelichting balans

In de ledenvergadering van april 2006 is er door de leden op aangedrongen om een bestemming te zoeken voor een overtoellig deel van de reserves. Het bestuur prijst zich gelukkig dat onze werkgroep Zwols Industrieel Erfgoed bereid is om in het najaar een activiteit te organiseren. De werkgroep is gestart met het voorbereiden van een tentoonstelling over Zwols gietijzer met een speciaal accent op IJzergieterij Wispelwey. Een uitgebreid themanummer van het *Zwols Historisch Tijdschrift* zal aan hetzelfde onderwerp zijn gewijd. Het bestuur heeft Euro 5000,- beschikbaar gesteld. Dit betekent dat het vermogen als volg gespecificeerd wordt: *Eigen vermogen Euro 17.196,-; bestemmingsreserve Euro 5.000,-.

Toelichting resultatenrekening en begroting

In 2006 is veel geld besteed aan drukwerk. Dit was nodig om de voorraad enveloppen weer op peil te brengen.

Voor 2007 is een betrèkkelijk groot bedrag begroot voor promotionele activiteiten. Het is de bedoeling om extra aandacht te besteden aan het werven van nieuwe leden. De eventuele resultaten van deze activiteit zijn veiligheidshalve nog niet vertaald in een hogere contributieopbrengst.

Er is rekening gehouden met een verhoging van de posttarieven van 10 procent met als basis het gemiddelde van 2005 en 2006.

In de begroting is voor 2007 de rubricering op onderdelen iets aangepast. Bestuurskosten: kosten vergaderingen, attenties etc. Promotionele activiteiten: werving leden, website, elektronische nieuwsbrief. Ledenactiviteiten: werkgroepen, historisch café. Administratiekosten: betalingsverkeer, kantoorartikelen etc.

Auteurs

- Drs. Annèt H.M. Bootsma - van Hulten (1953)** is historicus en werkt freelance.
- Wim A. Huijsmans (1948)** is als archivaris verbonden aan het Historisch Centrum Overijssel.
- Riet Leussink - Stam (1935)** is al vele jaren als vrijwilliger werkzaam bij vroeger het Gemeentearchief Zwolle, nu het Historisch Centrum Overijssel.
- Harry Pierik (Zwolle 1954)** is tuinontwerper. Daarnaast fotografeert en schildert hij, geeft hij lezingen en doet hij literair redactiewerk. Zijn hart ligt bij het op de een of andere manier uitdrukken van zijn gevoelens en gedachten in vormgeving.
- Jennie Pruijm - Reinders (1938)** is al vele jaren als vrijwilliger werkzaam bij vroeger het Gemeentearchief Zwolle, nu het Historisch Centrum Overijssel.
- Drs. Miriam Schneiders (1953)** is kunst- en architectuurhistoricus. Zij publiceert over onderwerpen uit de (bouw)geschiedenis van Zwolle en Overijssel.
- Dr. Heimerick M.J. Tromp** specialiseerde zich als cultuurhistoricus in het ontstaan en de ontwikkeling van buitenplaatsen en hun omgeving, de tuin- en parkaanleg. Van zijn hand verschenen talrijke artikelen, boeken en monografieën over dit onderwerp. In 2000 promoveerde hij te Utrecht in de kunstgeschiedenis op de introductie van de 'Engelse' landschapsstijl in Nederland in de tweede helft van de achttiende eeuw. Hij is als wetenschappelijk medewerker in deeltijd werkzaam bij de Stichting tot Behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen. Daarnaast is hij adviseur op cultuurhistorisch gebied en is hij redacteur van het Belgisch-Nederlandse tijdschrift *Historische Woonsteden & tuinen*.
- Willem van der Veen (1932)** trad in 1951 in dienst van de *Zwolse Courant*. Daar beoefende hij verscheidene journalistieke disciplines, het langst als samensteller van de zaterdagbijlage, kunstredacteur en theatercriticus. Daarnaast schreef hij onder meer jubileumboeken, theaterproducties, dichtbundels en vier delen *Zwolle in de achteruitkijkspiegel*. In 2004 en 2005 verschenen van zijn hand specials van het *Zwols Historisch Tijdschrift* over 'De busse van Skutte' en het bijzondere echtpaar Carina en Harro Bouman.

Colofon

Het *Zwols Historisch Tijdschrift* is een uitgave van de Zwolse Historische Vereniging en verschijnt viermaal per jaar. Leden van de vereniging krijgen het tijdschrift gratis toegezonden.

Bestuur Zwolse Historische Vereniging

H. Dijkstra, *voorzitter*
 F. Oude Ophuis, *secretaris*
 H. Wijdeveld, *penningmeester*
 S. ten Veen, J. Bouma, M. Schneiders,
 J. Sol, *leden*

Secretariaat Zwolse Historische Vereniging:
 postbus 1448, 8001 BK Zwolle
 telefoon: 038-4211695 (voicemail)

Ledenadministratie en bezorging tijdschrift:
 J. van Ulsen-Nijkamp, telefoon: 038-4654617

Internet adres:
www.zwolsehistorischevereniging.nl
 e-mail ZHV: info@zwolsehistorischevereniging.nl
 Financiën: girorekening Postbank: 5570775
 t.n.v. Zwolse Historische Vereniging

Tarief lidmaatschap	25 euro/jaar
Studenten	22 euro/jaar

Redactie Zwols Historisch Tijdschrift

A.H.M. Bootsma-van Hulten, *eindredacteur*,
 E.A. van Dijk, W.A. Huijsmans, F. Inklaar,
 M. van der Laan, H.A. Stalknecht, J. van de Wetering.
 Redactieadres: Wipstrikerallee 71, 8023 DV Zwolle
 e-mail: annetbootsma@home.nl

Vormgeving: Rob van den Elzen bno (†)
 Vormgeving omslag: Buro 1 Hoog
 Opmaak: Different Design Deventer
 Druk: Waanders Drukkers, Zwolle

ISSN 0926-7476 © Zwolse Historische Vereniging
 Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

historisch centrum overijssel

GESCHIEDENIS
LEEFT!

kijk ook op
www.historischcentrumoverijssel.nl
voor alle actuele informatie

BROUWER ANTIEK

Diezerplein 14 - 8021 CV Zwolle
Tel. (038) 4539355
www.brouwerantiek.nl
e-mail: info@brouwerantiek.nl

Donderdag t/m zaterdag van 11- 18 uur
Andere tijden na afspraak

Te koop gevraagd:

Historische "kantoorpanden"

Inlichtingen: 038 421 32 90

Van der Reijdt Makelaars B.V.

VBO **MAKELAAR**

Brasserie "Het Vliegerhuys"

Nieuwstraat 55 Tel. 038-4221206
8011 TM Zwolle Fax 038-4224318

In Brasserie 't Vliegerhuys.....Een pand uit 1450 !

- De lekkerste koffie van Zwolle...
- Uitgebreide lunch-en avondkaart...
- Heeft U wat te vieren, vraag naar de mogelijkheden.....
- Elke acht weken nieuwe expositie....
- En een vertrouwde plek voor de Zwaise Historische Vereniging.....

Een plek om te onthouden.....

WAANDERS

uitgevers drukkers boekverkopers

W

W

W

boekverkopers

Eiland 9, Zwolle

Telefoon (038) 421 53 92

uitgevers / drukkers

Faradaystraat 17, Zwolle

Telefoon (038) 467 34 00 / 467 34 50